

Älgshults- Frönika

Ätgiörens av

Älgshults sockrens Hembygdsförening

1993

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	6
VINTERDIKT av <i>Folke Gustavsson</i>	7
ÄLGHULTS-KRÖNIKAN 50 ÅR av <i>Barbro Arbin</i>	8
FRÖSEKE-BILDER I HELG OCH SÖCKEN	11
KRONOFORS GLASBRUK 1873–1928 av <i>Torbjörn Fogelberg</i>	20
AMANDA OCH EMIL LUND av <i>Svea Granlund</i>	85
EN SJÖMAN GICK I LAND av <i>John Sundin</i>	91
EN MINNENAS PROMENAD av <i>John Sundin</i>	94
GARVAREMORAN I KRONOFORS av <i>Solbritt Karlsson</i>	98
SMEDSLÄKTEN MODIG – KÄND I FRÖSEKE-BYGDEN SEDAN SLUTET AV 1800-TALET av <i>Solbritt Karlsson</i>	104
FRANS JENNY – ETT SÄREGET REDSKAP I MORS GÖMMOR av <i>Ann-Christin Gustafsson</i>	119
KRONOFORS I SKUGGAN AV FÖRSTA VÄRLDSKRIGET av <i>Solbritt Karlsson</i>	122
FRÖSEKE – EN STATION LÄNGS RUDA-ÄLGHULTS JÄRNVÄG av <i>Tomas Helin</i>	219
ETT FÖRSVUNNET YRKE av <i>Gunnar Danielsson</i>	230
SLÄKTTRÄFF VID MORMORS HEM I FRÖSEKE av <i>Birgitta Sjölin</i>	234
BILDER FRÅN KROKSHULT av <i>Gunnar Danielsson</i>	242

VAD HÄNDE I ÄLGHULTS SOCKEN FÖR TRE HUNDRA ÅR SEDAN? av <i>Solbritt Karlsson</i>	246
VAD HÄNDE I ÄLGHULT FÖR HUNDRA ÅR SEDAN? av <i>Elin Fredriksson</i>	261
SLÄKTFORSKARÅR GÖR HÖST TILL VÅR av <i>Arne Ernstsson</i>	265
HÄNT OCH HÖRT av <i>Lars-Rune Nord</i>	267
KVARNAR EN INTRESSANT BIOTOP FÖR SKALBAGGAR av <i>Stig Lundberg</i>	296
FÖRSAMLINGSKRÖNIKA av <i>Hans Eric Mattsson</i>	297
ALSTERMO MISSIONSFÖRSAMLING av <i>Birgitta Ljunggren</i>	304
SKOLIDROTTSÅRET 1992–93 VID ÄLGHULTSKOLANS HÖGSTADIUM av <i>Bo Svedjeberg</i>	309
HEMBYGDSFÖRENINGENS VERKSAMHET 1993 av <i>Elin Fredriksson</i>	313
VÄDRET I ÄLGHULT FRÅN 1/6 1992 TILL 31/5 1993 av <i>Kjell Ekberg</i>	319
SPORTEN av <i>Sven Englén</i>	322
FÖDDA	326
KONFIRMERADE	327
VIGDA	328
DÖDA	329
FOLKMÄNGDSUPPGIFTER	331
JUBILERANDE KONFIRMANDER	332

Kronofors Glasbruk 1873–1928

Ägare och ledning

I närheten av Kronofors bildar Alsterån en större vattensamling. Strax nedanför kvarnfallet fanns god tillgång på lera, som delvis kunde användas till glasugnsburning. Ved i riklig mängd fanns på de till Fröseke by hörande hemmanen. Här förelåg alltså goda förutsättningar för grundandet av ett glasbruk. (1).

Under förra hälften av 1870-talet tog en rad hemmansägare i Fröseke by, medan högkonjunkturen ännu varade efter fransk-tyska kriget, initiativ till en glasbruksanläggning vid Kronofors. Drivande kraft uppges ha varit den i affärsverksamhet hemmastadde Samuel Karlsson i Ekagården. Övriga intressenter var Frans Johansson i Oxlegård, Karl Petersson i Kronogård, Johannes Johansson i Brogård samt Jon Johansson och Samuel Johansson i Bockaskruv. (2).

En uppbördslängd för år 1875 nämner glasverket Kronofors under Frösekekulla, och i samma källa 1876 redovisas glasblåsarna Carl G. Nilsson, Carl August Petersson, Johan Johansson samt 2 glassmältare. (3).

Bruket uppfördes på en avsöndring om 2 tunnland från 1/8 mtl Kulla Skattegård, även kallat Frösekekulla. Kulla Skattegård var delat på 3 hemman, varav 1/8 mtl ägdes av Erland Isaksson i Oxlegård, 1/8 av Frans Ulrik Johansson, även han i Oxlegård samt 1/4 som ägdes av Gottfrid och Konrad Berg i Bockaskruv. (4). Någon tillverkning redovisades inte officiellt förrän 1875 och bestod under detta samt de närmast följande åren av buteljer. Under 1870-talet sysselsatte denna tillverkning som mest 21 personer.

Åren 1878–80 låg bruket nere under den då rådande lågkonjunkturen. Följande år övertogs det av den preussiske fönsterglasblåsaren Arthur Gotthold Ferdinand Zeitz, som dessförinnan arbetat på Sandö i Ångermanland och Steninge i Halland. Han lade om tillverkningen till fönsterglas, varmed man, med undantag för ett par långa driftsavbrott 1888 och 1919–20, fortsatte fram till nedläggningen på sommaren 1928.

Hyttmästare åren 1881–84 var August Zeitz, född i Königsberg 1826, som under åren omkring 1860 arbetat på Sandö fönsterglasbruk. 1886 arrenderades bruket ut till Otto Zeitz och Ernst Viktor Lundquist, båda från Gaddeå. (5).

I september 1884 och januari 1887 hade S. J. Larsén och S. Olsson fått lagfart på Kronofors, men lyckades bara behålla bruket fram till sommaren 1888, som blev ett ödesmättat år. Enligt kontrakt den 9 mars 1886 arrenderade Arthur Zeitz glasverket med jord, byggnader, inventarier och lager av ovannämnde Larsén och Axel R. Gerdes, vilken drev handel med speglar och fönsterglas i Kalmar, på 3 års tid. Enligt kontraktet skulle Zeitz var månad till Larsén och Gerdes leverera 25 kvartskistor (à 120 kvadratfot) fönsterglas nr 4 (= utskott), fritt på järnvägsvagn vid Orrefors station. Priset beräknades till 12 kr per kista och höjdes för den bättre kvalitén nr 3 med 50 öre per kista. Leveranserna skulle fullgöras under 9 månader per år, räknat fr.o.m. den 1 april 1886. Om så ej skedde under 2 på varandra följande månader, då bruket var igång, måste det avträdas med tillhörande inventarier, men om det fullgjordes blev lager och inventarier Zeitz egendom efter arrendetidens utgång.

Arthur Zeitz försattes i konkurs vid Uppvidinge häradsrätt den 13 april 1888, och borgenärerna kallades att före den 30 oktober d.å. bevaka sina fordringar vid tinget i Lenhovda. Tillgångarna i hans konkurs beräknades till endast ca 600 kr, medan skulderna som upptogs till 10.639 kr, i själva verket var mycket större. Anledningen till konkursen ansågs vara brist på grund- och rörelsekapital från början, vilket lett till dyra råmaterialinköp. Men även dåliga konjunkturen och tillstötande byte av arbetare bidrog till Zeitz fall. Fastän Zeitz en längre tid vetat om sin ohållbara situation hade han fortsatt rörelsen i hopp om konjunkturförbättring.

Bland större fordringsägare i konkursen märktes ovannämnde E. V. Lundquist, som sedan 1883 arrenderade Gaddeå fönsterglashytta i Madesjö. Efter en brand i mars 1887 hade Lundquist förlorat oförsäkrade lager och material för 14.000 kr. Han hade den 4 juli 1883 lämnat en försträckning på 4.800 kr till Zeitz. I dennes konkurs bevakade hemmansägare D. P. Jonsson i Fröseke Lillegård 4.656 kr och handlaren S. Olsson i Kalmar 5.116 kr för lösegendom, som Zeitz emellertid uppgav sig ha betalt till dennes fångesmän.

Zeitz avräkningsbok upptog fordringar av en del arbetare, men då de arbetat hos honom under året utan att ha fått betalning, upptogs deras skulder inte i bouppteckningen. I detta sammanhang kan även nämnas att många utestående fordringar befarades vara oriktigt debiterade, och flera av dem var osäkra. Av konkursakten framgår att Zeitz drivit bruket för länge och knappast kan anses ha handlat helt klanderfritt. (6).

Även handlandena S. J. Larsén och S. Olsson råkade på obestånd 1888. Genom utslag den 14 mars 1888 hade KB i Kronobergs län fastställt handelsbokhållaren Ernst Alfred Olssons i Kalmar fordran på de båda förstnämnda på grund av intecknat skuldebrev i det från 1/8 mtl Kulla Skattegård avsöndrade Kronofors glasbruk, till 6.000 kr med 6% ränta fr.o.m. den 10 juni 1884. Den 6 juli 1888 underrättade länsstyrelsen i Växjö Karl A. Pettersson i Fröseke, J. P. Petersson i Kroxtorp, P. D. Jonsson i Fröseke samt Hypoteksföreningen i Växjö att den från Larsén och S. Olsson utmätta lägenheten Kronofors glasbruk skulle säljas på offentlig auktion å landskansliet i Växjö fredagen den 3 augusti 1888. (7).

Under år 1889 arrenderades bruket av glasblåsaren Ludvig Filip Gleisner & Co i Orrefors, men redan 1890 överlät S. Olsson i Kalmar, som fortfarande kvarstod som ägare, Kronofors till glasblåsaren Carl Edvard Hägg (1854–1936) från Gyllenfors nedlagda fönsterglasbruk i Anderstorp. När Hägg med sin familj inflyttat till Kronofors i oktober 1890, inleddes äntligen en lugn och stabil period i brukets historia, en period som kom att vara t.o.m. 1916. I sin artikel i ÄK 1948 nämner Oscar Karlsson mycket riktigt att Filip Gleisner arrenderade bruket tillsammans med en fransk glasblåsare. Det var Josef Simon, som var född i Gevoy i Frankrike 1842, och som flyttade till Kronofors från Sandö glasbruk den 17 augusti 1889. Hans engagemang blev emellertid mycket kortvarigt, då han redan den 6 maj 1890 flyttade till Annerstad. (8)

Tillsammans med sin vän Anders Johansson (1858–1928), som flyttat till Kronofors på nyåret 1890, drev Carl Edvard Hägg bruket, varvid den före skötte bokföringen och försäljningen, medan Hägg stod för tillverkningen. Efter 3 år kunde de båda kompanjonerna köpa bruket, vars ägor utvidgades betydligt under åren kring sekelskiftet genom förvärv av 2 gårdar i Fröseke för att skaffa dragare till skogs- och glaskörslorna. Inköpspriset för bruket var 10.000 kr. På grund av den stora arbetsbördan uppstod eftersläpningar i bokföringen. Anders Johansson blev med tiden kommunalt engagerad och valdes på nyåret 1913 enhälligt till ordförande i kommunalstämman i Älg-hult. (9).

På hösten 1917 sålde de båda kompanjonerna Kronofors till bransch-sammanslutningen, det 1902 registrerade Förenade Fönsterglasbrukens AB, för omedelbart tillträde. Anders Johansson kvarstod emellertid i ledningen ännu på våren 1918. Detta framgår av att disponent Alb. Ahlin i Orrefors

och Enar Weinberg på Kronofors i slutet av mars 1918 frågade Anders Johansson om han trodde "att Kronofors skulle ställa sig i princip avvisande till ett förslag om köp av bruket eller samarbete i försäljningsfrågan." Det framgick att Johansson, som skulle fylla 60 år den 8 augusti 1918, funderade på att dra sig tillbaka. (10).

Det sista decenniet i brukets historia fram till nedläggningen 1928 blev oroligt. Under trycket av starkt vikande konjunkturer och import av belgiskt fönsterglas undergrävdes AB Svenska Fönsterglasbrukens ställning, och i mars 1921 försattes det med sina dåvarande 7 bruk, varibland Hovgård och Kronofors i Älg-hult, i konkurs. Kronofors, var till hörde även Fröseke Eka-gård med 52 tunnland öppen jord samt 325 tunnland skog och skogsmark med därtill hörande ekonomibyggnader, hade då legat nere fr.o.m. 1919.

Mellan konkursboet och Svenska Fönsterglasbrukens Arrende AB avtalades den 30 september 1921 att det sistnämnda skulle arrendera Kronofors från den 1 oktober 1921 till den 1 april 1922. Det skulle stå arrendebolaget fritt att på egen bekostnad fortsätta och bygga påbörjade glas- och sträckugnar vid Kronofors med material som skaffades för ändamålet.

I mars 1922 sålde konkursboet bränsle, förråd och råmaterial vid Kronofors för 68.700 kr. I en PM angående AB Svenska Fönsterglasbrukens rekonstruktion föreslogs med hänsyn till Kronofors glasbruks "välbelägenhet, disposition av vattenfall, goda jordbruk och skogsmark samt produktivitet" att det skulle åsättas ett värde av 500.000 kr. (11). Driften återupptogs 1922 under ledning av disponent Enar Weinberg, som under brukets sista år efterträddes av förvaltare Axel Nording.

Personalen. In- och utflyttningar

De första arbetarna vid Kronofors kom från andra småländska buteljbruk som Alsterbro i Kråksmåla, Haga i Lemnhult, Wentzelholm i Rumskulla samt från Lenhovda. I uppbördslängden för 1876 redovisades endast 3 glasblåsare och 2 smältare. Övriga arbetare kom tydligen inte upp i beskattningsbar inkomst.

Sedan bruket, efter att ha legat nere ett par år, återupptogs 1881 rekryterades fönsterglasarbetare från Gyllenfors, Johanstorp, Steninge i Halland, Öhrs glasbruk i Id i sydöstra Norge samt i inte mindre än 3 fall från det år 1875 anlagda Skinnarviks glasbruk i Dragsfjärd i Finland.

Under åren omkring 1890 skedde en betydande inflyttning, främst från det 1890 nedlagda fönsterglasbruket i Gyllenfors. Därifrån kom också de båda arrendatorerna, sedermera bruksägarna, Carl Edvard Hägg och Anders Johansson. Övriga inflyttningar skedde från bruk i Lenhovda och Madesjö samt i enstaka fall från Glava och Sandö. Från sistnämnda bruk kom den franske fönsterglasblåsaren Josef Simon på sensommaren 1889, men han stannade endast till våren 1890. Bland övriga arbetare under 90-talet märktes den senare kommunalnämndsordföranden i Älgshult Oscar Karlsson och hans bror, den sistnämnde verksam vid Kronofors under 30 år, mellan 1892–1921, först som anläggare, senare som mästare och hyttmästare. (1).

När arbetstillgången vid de småländska fönsterglasbruken var dålig 1924 sökte sig många till Glava, som i första hand ville rekrytera från Kronofors, vars arbetare karakteriserades som duktiga och ordentliga. I slutet av nämnda år hade 3 glasblåsare, 2 anläggare och 1 sträckare från Kronofors fått anställning vid Gadderås. Några fackföreningsanslutna anläggare och glasblåsare hade fått arbete på annat håll. En sträckare hade lantbruk, som han inte ville lämna. 3 anläggare, 1 glasblåsare och 1 sträckare tillhörde syndikalistföreningen och kunde inte komma i fråga för anställning vid Glava – några av dem arbetade på ett järnvägsbygge. När arbetsutsiktarna vid Kronofors åter var dåliga på hösten 1925 sökte förvaltare Nording plats för 2 av brukets anläggare vid Glava. (2).

Under år 1927, när Glava byggdes om till maskinglasbruk, och man satsade på en ny produkt (det s.k. helasnglas, avsett för sjukhus) vid Kronofors i ett sista försök att rädda driften där, rekryterades inte mindre än 21 glasarbetare från nämnda värmlandsbruk (jfr. tab. 1.).

Med anledning av det dystra läget inom branschen erbjöds arbetare från Kronofors genom disponent Thorsten Weinberg vid Glava år 1928 anställning vid Raumo fönsterglasbruk i Finland. Efter nedläggningen av Kronofors samma år flyttade under de närmaste 3 åren sammanlagt 11 arbetare till det 1928 uppförda maskinglasbruket i Oxelösund. Åren 1927–29 flyttade 3 arbetare till Finland. (3).

I vissa fall noterades långa stanntider vid Kronofors. Förutom ovannämnde hyttmästare Karlsson kan här även nämnas glasblåsaren Adolf Kindblom, som var anställd från slutet av 1890-talet fram till 1916, då han måste sluta p.g.a. olyckshändelse. Innan han kom till Kronofors hade han arbetat vid

Gyllenfors, Skinnarvik och det år 1896 nedlagda Forshaga fönsterglasbruk i Värmland. (4). Vidare kan nämnas glasblåsaren Arvid Jonsson, varom mera i det följande.

Arbetsförhållanden

Då Johansson & Hägg övertagit bruket 1891 arbetade man hela dygnet i skift under veckans alla dagar. Kontantlönen för 14–18 åringar var 2 kr 33 öre per vecka, och för äldre arbetare uppgavs värdet av samtliga löneförmåner per vecka för hantlangare i medeltal till 8:87 samt för yrkesskickliga arbetare till lägst 18:67 och högst 25:67, således en högsta dagslön på 3:67. De yrkesskickligas arbete berodde på smältornas gång. (1).

Det rådde ingen stor distans mellan ledning och anställda under C. E. Häggs och A. Johanssons tid, som varade nära 3 decennier. Den förre var både utbildad glasblåsare och murare. Han arbetade i början både som glasblåsare bland de andra i hyttan och blåste, enligt sonen Fritz, den ena valsen väldigare än den andra, och som hyttmästare och glassorterare. Hägg, som i likhet med sin kompanjon arbetade både natt och dag, drabbades under 90-talet av flera svåra lunginflammationer. Glasblåsarna, som deltog i även andra arbeten, utsattes för stora temperaturväxlingar. Mitt i smällkalla vintern kunde de i enbart tunna arbetskläder få mäta upp vedlass på bruksbacken. Man arbetade på ackord, och på grund av det hårda arbetet användes inga minderåriga i själva produktionsprocessen utan endast som vedtorkare och eldare. Fritz Hägg har berättat att pojarna, redan innan de börjat småskolan, arbetade som skörare för 7 kr 50 öre i månaden. Han fick själv redan som 7-åring 1891 börja som skörare vid drummelugnen. Här, liksom vid så många andra glasbruk, förelåg alltså klara brott mot 1881 års lag angående minderårig arbetskraft. (2).

En annan av brukets arbetare, Arvid Jonsson (1882–1959), hade börjat som 8-åring vid Rydefors buteljglasbruk 1890 och kom sedan som 12-åring 1894 till Kronofors. Där stoppade han under hela dygnet ved i ugnen, hade inga skor och gick den långa vägen från Krokshult till Kronofors. Av sin far lärde han sig att göra skor och tillverkade sina första av ett par gamla stövelskaft. Vid 16 års ålder blev han 1898 anläggare och avancerade småningom till mästare. Han stannade vid Kronofors under 24 år fram till hyttans brand på hösten 1918. De hårda arbetsåren hade inte gjort honom bitter: "det var mycket svårt, men man klarade det". (3).

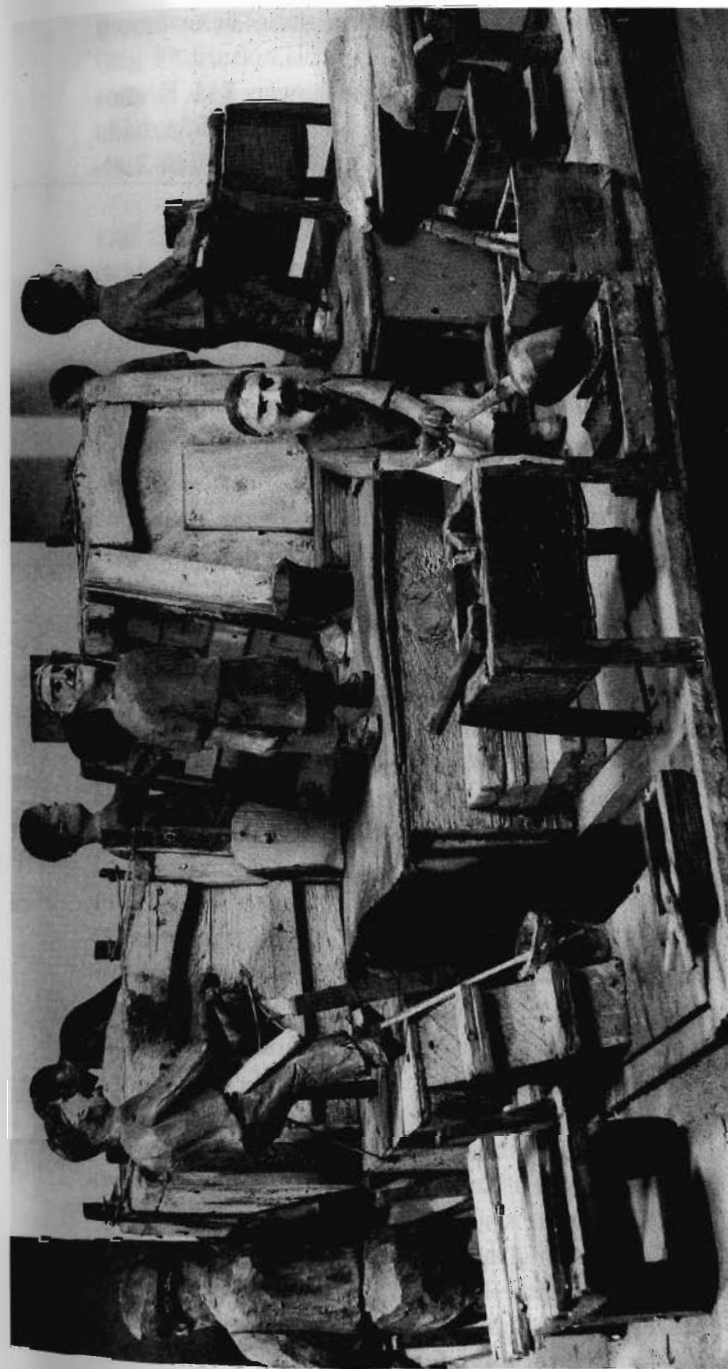

*Söndagsklädda glasblåsare i Kronofors i början av tiotalet.
Från vänster sitter de fyra bröderna Hugo, Filip, Arvid och Julius Jonsson.*

År 1899, då driften pågick 9 1/2 månad, varierade de 7 glasblåsarnas årsinkomster mellan lägst 625 och högst 1.100 kr. Degelmakaren hade 540 kr, sträckaren 546 kr, och lådsnickaren 509 kr. Anfångarna förtjänade bara 462 kr per man. (4).

Oscar Karlsson har berättat hur han vid omkring 17 års ålder på sommaren 1898 började arbeta som vedtorkare vid Kronofors. Det var ett tungt arbete. Sedan veden klyvts i lagom stora bitar av vedklyvaren var det Karlssons uppgift att dra in veden i hyttan på en tvåhjulskärta, som vanligen lastades med 1 kbm åt gången. Det var ett tungt lass, särskilt om marken var regnblöt. Sedan veden staplats i de mycket primitiva torkugnarna utan rooster började eldningen, som ingalunda var riskfri, eftersom det inte sällan började brinna i torkugnarna. "Då måste vedtorkaren med dödsförakt rycka an och försöka riva ut veden och hälla på vatten, varefter han måste börja om från början igen". Dessutom skulle vedtorkaren hjälpa smältaren att bära mängen upp till glasugnen och fylla deglarna till hälften – den andra hälften lade smältaren in.

Det ålåg också vedtorkaren att väcka anfångare och mästare 1 1/2 timme efter det att eldningen i ugnen slutat, därför att glasmassan var färdig, "blank".

Glasblåsaren Arvid Jonsson var en duktig träsnidare. Av hans modell av Kronofors Fönsterglashytta 1895 kan man se följande: Trummel (=invärnings) ugnen är till vänster och smältugnen till höger. Vid smältugnen länssida snett till höger om anfångaren i blått förkläde syns ett anfångningshål med försatta luckor. Vid det bortre frilagda hålet fångar anfångaren an. Längst till vänster kör sköparen in ett lass fannved. Anfångaren, som värmer in en post i trummelugnen, har placerat sig i en sits, liknande den på en traktor. Ugnarnas arbetsplatser ser ut att ligga på en plattform cirka 1/2 meter över hyttgolvet. Som syns är avståndet mellan ugnarna mycket kort, vilket stämmer bra med Oscar Karlssons uppgift från 1890-talets slut. Mästaren som står längst ned till höger har vitt förkläde. Han håller på att forma (välisa) ämnet "kulan" till den blivande glascylindern. Foto: Beril Olsson, Smålands Museum 1992.

I de små hyttorna med 6-degelugnar var luftväxlingen dålig och värmen olidlig. I Kronofors hytta kunde det varma sommarkvarn bli upp till 58 grader Celcius. Glasugnen och drummel (uppvärmnings) ugnen vid Kronofors låg knappt 2 meter från varandra, och då lågorna slog ut från båda ugnarna måste Karlsson som anhängare bokstavligen tala mellan 2 eldar. (5).

Oscar Karlsson, som jag själv hade förmånen att få intervju i hans hem på Lyckanshöjd i Älgshult för omkring 40 år sedan, har efterlämnat den bästa beskrivning jag läst om det hantverksmässigt bedrivna fönsterglasarbetets teknik.

Omedelbart före krigsutbrottet 1914 var arbetslönen per 1/4 kista à 10 kvm 3 kr och 21 öre. I juli 1915 föreslogs ett nytt avtal för 8 fönsterglasbruk, bland dem Hovgård och Kronofors. Avtalet föreslogs skola gälla till den 1 april 1918. Arbetstiden, inkl. måltidsraster, sattes till 10 timmar, utom för gaseldarna, som föreslogs få 8 timmar. Vidare föreslogs 1 veckas semester med halv lön och en del andra, mindre löneförbättringar.

Först efter 16 förhandlingssammanträden kunde den 8 januari 1916 ett kollektivavtal undertecknas mellan Sveriges Fönsterglasbruksförbund och Svenska Grov- och fabriksarbetareförbundet. Från arbetsgiversidan hade man visat att de svenska fönsterglasarbetarlönerna var högre än i utlandet utom i Finland, Ryssland och Amerika. I avtalet som skulle gälla 4 år, måste arbetsgivarna motvilligt gå med på att arbetet skulle sluta kl 12 på söndagar och under övriga dagar förläggas mellan kl 4 och kl 20. För gaseldarna lyckades arbetarna få sitt krav genomfört. Arbetsgivarna måste medge att eldningen var "särdeles strävsam och osnygg". Men semesterkravet tillbakavisades som "orimligt och ogenomförbart". Däremot måste arbetsgivarna efter hårt motstånd gå med på ca 4% löneförhöjning. Ursprungligen hade de begärt en 5-årig avtalstid. (6).

Sedan lönerna vid de svenska fönsterglasbruken efter krisen 1921 bringades ned någorlunda i nivå med de belgiska drog sig arbetarna vid Kronofors fram under knapphetens kalla stjärna de sista åren före nedläggningen 1928. Före den sista ombyggnaden för helasanglastillverkning kring årsskiftet 1927/28 hade glasblåsarna 160 kr i månaden. På våren 1928 sysselsattes utom blåsarna bl.a. 3 sträckare samt 4 s.k. stendragare. Sträckaren, som skulle ha ett biträde för stendragningen och ett för vindningen, skulle ha 23% av lönen

för den glasblåsare han sträckte för. Enligt disponent Torsten Weinberg vid Glava hade Kronofors fått de bästa arbetare och materialier. Då sträckugnen ändrats ansåg han att Kronofors hade alla förutsättningar att få en prima kvalité, fullt jämförbar med de bästa vid värmlandsbruken Glava och Karlstad. Så blev tyvärr inte fallet. (7).

Det fanns knappast något gammalt hantverksyrke där man i större utsträckning än inom fönsterglasblåsningen kunde i ordets egentliga bemärkelse tala om "utsavtning av arbetarna". Om någon större utsavtning (i överförd ekonomisk betydelse) kunde man å andra sidan inte tala vid Kronofors under Johansson-Häggepoken. Därom vittnar Oscar Karlsson, som så väl kände till förhållandena vid Kronofors. Han har framhållit de mycket goda relationerna mellan arbetarna och bruksägarna, som 2 gånger årligen inbjöd mästarna till fest – en gång hos vardera ägaren. (8). Hyttan var byns samlingsplats, den användes av ungdomarna som danslokal och där övade byns musikkår. Liksom i andra brukssamhällen kom luffarna som vandrande nyhetsförmedlare.

Relationerna mellan de kringboende bönderna och bruksarbetarna syns ha varit goda. De handlade livligt med varandra. Vid stadsresorna tog bönderna hem sprit och många andra varor till arbetarna. Oscar Karlsson har beskrivit brukskontoret som arbetarnas bank och säger sig ha sett en arbetares motböcker från 1892 till 1921 med alla inkomster och utgifter. (9).

Fackföreningen m.m.

Denna bildades i början av 1908 och fick 12 medlemmar – anhängare och sträckare – medan glasblåsarna ställde sig avvaktande. Här liksom vid övriga bruk mötte facket till en början motstånd, men inte tillnärmelsevis så hårt som vid åtskilliga småglasbruk. Bruksägare Anders Johansson skrev "Om det ej vore så synd om de andra, skulle jag släcka och ligga still, tills fackföreningen vore slut". Några månader innan fackföreningen bildades skrev Johansson den 18 januari 1908 till direktör Fagerström i Stockholm att tiden var nog inne att ingå allmänt i SAF även för fönsterglasbruken. (1).

Det dröjde tydligen ganska länge innan fackföreningen vid Kronofors vann fullständig anslutning. På ett glasarbetarmöte i Gullaskrubb den 7 mars 1915, varvid enligt Johanssons antagande strejkfrågan sannolikt behandlades, deltog 4 anhängare från Kronofors "vadan jag tror att våra, som hittills avhållit

sig från fackföreningarna, nu äro med". Något senare, i slutet av april, utbröt strejk bland fönsterglasarbetarna på Hovgård. (2).

Fritz Hägg uppger att, när traktens glasblåsare började organisera sig, svarade arbetarna på Kronofors att: "det ska vi tänka på, när glasarbetare på andra bruk ha samma inkomst som vi". Enligt Hägg var lönerna vid Kronofors högre än vid de andra smålandsbruken, vilket var: "den naturliga anledningen till att fackföreningen på Kronofors var den sista, som kom till stånd bland glasblåsarna i Småland". (3).

Om föreningslivet i övrigt kan nämnas att flertalet av brukets gamla arbetare var med i frivilliga skytterörelsen, som hade en stark ställning inom Älg-hults socken. Nykterhetsrörelsen blev etablerad genom att båda bruksägarna till en början var goodtemplare, men Anders Johansson utgick senare. Carl Edvard Hägg uppges ha varit den förste deputerade i logen "Trofast".

Fritz Hägg understryker den anda av trevnad och arbetsro som präglade livet på bruket: "Jag bär på minnet av sann och gedigen demokratisk stil över samlevnaden där". Som barn (han var född 1884) satt han i arbetarnas knä och gick i ungdomen ut och in i arbetarhemmen på Kronofors: "och alltid var det i vår gemenskap något av fest och trevnad mitt i gråa vardagen".

När den nya hyttan vid Kronofors invigdes av dåvarande komministern P. H. Ydström i Älg-hult under stor anslutning yttrade den lille sågmästaren Signell (försvenskning av Signeul?): "Undra på att det gått bra för de här patronerna, för de ha alltid velat gå de rätta vägarna". (4).

Flera vittnesbörd tyder alltså på att Kronofors under årtiondena omkring 1900 var det glasbruk i socknen där avståndet mellan bruksägare och arbetare var minst.

Brukets ekonomi

Därom är inte mycket känt. Oscar Karlsson nämner att Kronofors grundades av 6 bönder och att en av dem, sedermera pottmakaren Jon Jonasson, lämnade sin andel 4.000 kr redan vid det konstituerande sammanträdet. Under förutsättning av att övriga andelar var lika stora skulle startkapitalet således ha uppgått till 24.000 kr. (1).

Att ekonomin under 1870-talet var mycket svag är ställt utom varje tvivel,

och grundarna har lidit kännbar brist på driftskapital. Detta framgår tydligt av den ringa buteljittillverkningen. Man hade ju också oturen att komma igång mot slutet av en högkonjunktur, som under de sista åren av 70-talet förbyttes i sin motsats. Fritz Hägg nämner de 6 grundarnas förtvivlade kamp att hålla bruket igång, och att några av dem uppgavs ha förlorat all sin egendom. (2).

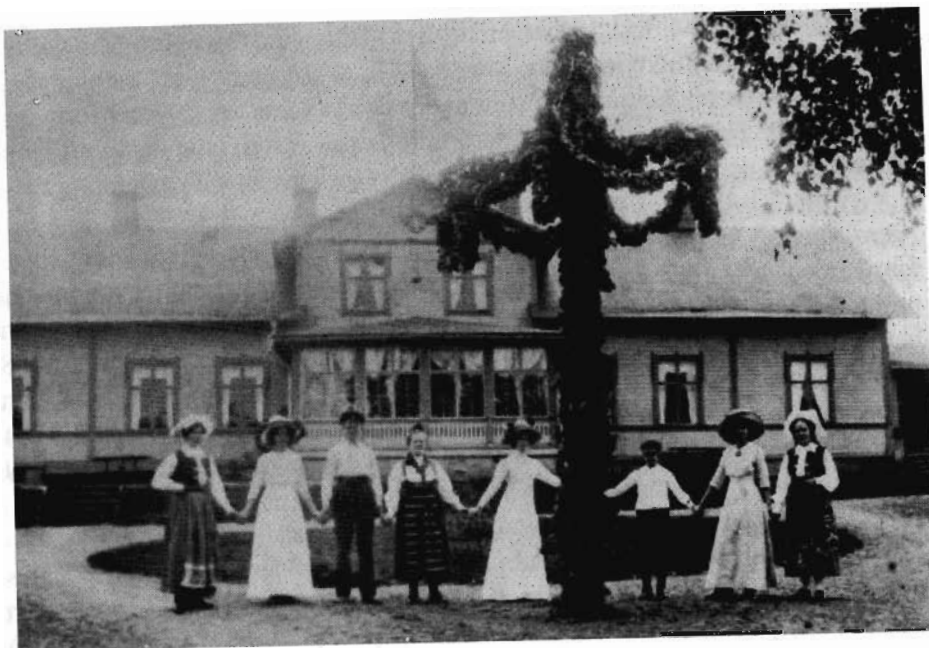
Nästa skede i brukshistorien, som omfattade åren 1881-1888 under glasfabrikanten Arthur Zeitz ledning, kännetecknades av samma ekonomiska problem. I kronolänsmannen Johan Gustaf Gustafssons i Åkerslund och hemmansägaren D. P. Jonssons i Fröseke Lillegård den 29 oktober 1888 avgivna godemansberättelse framhölls att Zeitz alltifrån början av sin fabriksverksamhet: "saknat grund och rörelsekapital och därför alltid måst göra dyra råmaterialinköp". En av dem som i väsentlig grad bidragit till finansieringen var ovannämnde D. P. Jonsson. (3).

Att även Johansson & Hägg hade för litet förlagskapital har den senares son Fritz framhållit. Själva kunde de 1889/90 endast satsa 2.000 kr var, och därtill kom ett lån på 6.000 kr från fabrikör J. R. Lomell i Gislaved. Då förlagskapitalet emellertid var för litet, sköt Lomell till ytterligare 6.000 kr. (4). Sedan de båda kompanjonerna 1891 gottskrivit sig med 800 kr vardera som lön för sitt kontors- resp. fabriktionsarbete och fr.o.m. 1893 höjt sina uttag till 1.200 kr vardera redovisade de följande resultat av rörelsen: (Se tab. på sid 33)!

1908 blev ett svårt år p.g.a. en långvarig byggnadsarbetarkonflikt i Stockholm. Detta ledde till att det stora norrländska fönsterglasbruket på Sandö måste gå i konkurs i början av 1909. Mot slutet av 1908 drabbades även Kronofors av en likviditetskris p.g.a. det stora lagret och bruksägarna måste be försäljningsbolaget om en förskottsväxel på 3 månader. (5).

Under de sista förkrigsåren och de första krigsåren syns ekonomin ha varit relativt tillfredsställande, men efter övergången till nya ägare på hösten 1917 försämrades den snart. Den 15 juli 1918 skrev disponent Widar Weinberg från socknens andra fönsterglasbruk, Hovgård, till disponent Thorsten Weinberg på Glava: "Kronofors tror jag nog säljes mycket billigt, för det har gått förfärligt dåligt hela året". (6).

Att Johansson & Hägg sålde bruket 1917 (ej 1916 som Fritz Hägg uppgivit i ÄK 1967 s. 100), vilket enligt Fritz Hägg visade sig klokt, är ett helt riktigt

Brukspatronsfamiljen samlad till midsommardans framför Herrgårdsvillan i Kronofors. Sådana nöjen fick glasblåsarnas barn vara med om.

Glasblåsarfamiljer i Kronofors. Bröderna Filip och Julius Jonsson står till höger längst bak.

år	vinst	förlust	anm.
1891	1.286:86		
1892	487:06		
1893	522:05		
1894		1.749:25	"beroende dels på direkt förlust av en person och dels därför att själva affären (till) följe vedbrist gick dåligt"
1895	930:77		
1896	174:91		då det inte gick att få ved kunde bruket endast drivas 7 1/2 månad.
1898	2.169:79		

Källa: Verifikationer till Uppvidinge fögderis specialräkningar. KA. RA.

påstående. År 1917 inleddes nedläggningarna inom branschen, då Steninge i Halland måste upphöra med driften i början av året. Enligt Kronofors dagbok såldes 1919 endast för 10.800 kr från bruket. Hyttan hade brunnit ned på hösten 1918, och förlusten på tillverkningen blev under detta år 12.800 kr. (7).

Sedan Svenska fönsterglasbruken med däri bl.a. ingående Hovgård och Kronofors försatts i konkurs i början av 1921, framhöll borgenärerna den 27 april i en skrivelse till konkursförvaltningen att Kronofors "utan svårighet" skulle lämna vinst. Hyttan var ju nybyggd efter branden ca 2 1/2 år tidigare. Det bleve en fördel att använda endast värdelösa råmaterialer vid tillverkningen. Stora upplagda partier ved som annars kom att förfaras, kunde också förbrukas. Ett rörelsekapital på ca 65.000 kr behövdes. Genom att tillföra kompletterande dimensioner skulle det gå att sälja befintliga lager av färdigt glas. Därför begärde konkursförvaltaren att få ta upp driften vid lämplig tidpunkt och att för konkursmassans räkning få avtala om kredit på 70.000 kr samt låna ytterligare 30.000 kr. I mars 1922 hade konkursboet sålt råmaterialier, bränsle och timmer, värderade till 68.700 kr, vid Kronofors. (8).

Alla tecken tyder på att driften under de sista åren före nedläggningen på sommaren 1928 inte var lönande. Redan vid mitten av 20-talet konstaterades det bara vara en tidsfråga innan de småländska fönsterglasbruken med degelugnar måste läggas ned. (9).

Då inga räkenskaper syns ha blivit bevarade är man närmast hänvisad till uppgifterna om taxerad inkomst för att bilda sig en ungefärlig uppfattning om lönsamheten. Av dessa uppgifter (jfr. tab. 2.) framgår en stegring 1904-07, men att 1908 och 1909 var ekonomiskt svaga, liksom även 1911, då visserligen avsättningen var stor, men exporten sannolikt ekonomiskt ofördelaktig. Däremot syns 1912 ha varit det dittills bästa året för bruket. Även de följande åren fram t.o.m. 1916 syns ha lämnat en tillfredsställande avkastning. 1918 påverkades resultatet av branden på hösten, och 1919 uppgick driftsförlusten till 12.800 kr.

Byggnader, ugnar och inventarier

I hyttan fanns under de första åren på 1870-talet, då man gjorde buteljer, förutom själva glasugnen 3 à 4 kylugnar, 2 vedtorkugnar och 1 tempererugn. 1876 redovisades 4 "materialugnar".

Efter ombyggnaden till fönsterglastillverkning redovisades en 6-degelsugn fr.o.m. 1881 samt en sträckugn och 1 drummelugn. Fr.o.m. 1889 tillkom ytterligare 1 sådan. Fr.o.m. 1885 fanns 4 torkugnar. (1).

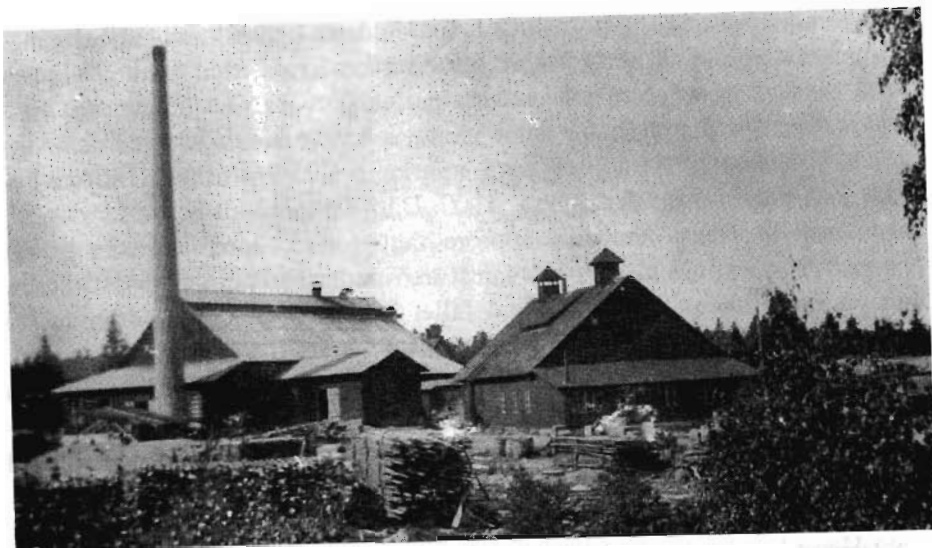
Kort efter det att Johansson & Hägg övertagit ledningen av bruket inträffade ett eldsvådettillbud på morgonen den 6 september 1891, då hyttaket fattade eld 2 gånger, men tack vare arbetarnas snabba ingripande kunde bruket räddas. Lyckligtvis rädde vindstilla. Anders Johansson skrev, att annars hade hela hyttan nog "gått till bottnen", ty den befintliga sprutan var alldeles oduglig för en så hög byggnad. Det gick inte att få upp en stråle vatten i taket. Det var skäl för ägarna att genast sända en bättre spruta, ty utan duglig släckningsredskap var det ovisst om man vid en eldsolycka kunde få ut försäkringen. Man måste också sätta en rökhuvs över glasugnen, och det var bäst att skaffa plåtarna därtill från Kalmar. Johansson beräknade att man skulle behöva ca 25 st. 2 alnar långa och 1 aln breda samt så tjocka att de vägde minst 4 kg stycket, och han rekommenderade köp från Schimmelfennig.

Från brandförsäkringsbolaget Scandias agent, Ernst Kreuger i Kalmar, betalades 5 kr vardera till 5 glasarbetare som belöning för släckningen av eldsvådan. Summan var ca 35% mer än en glasblåsares dagslön vid denna tid. Bruksägaren S. Olsson i Kalmar begärde 75 kr i ersättning för reparationen av hyttaket. Därefter syns bruket ha varit förskonat från eldsvådor fram till hösten 1918. (2).

I de gamla fönsterglashyttorna med direkteldade ugnar var bränsleåtgången mycket större än vid småglashyttorna, eftersom kvantiteten smält glasmassa var så mycket större, och mycket värme gick bort utan att kunna utnyttjas. Det var också svårt att hålla jämn värme i de direkteldade ugnarna. Alltså gällde det att om möjligt söka minska bränslekostnaden. Därom berättas i en notis i Smp den 9 april 1900. Däri nämndes att Kronofors ägare, Johansson & Hägg, ämnade uppföra "ett s.k. gastorn, varifrån gasen genom rör ledes in i glasugnen, varest den under förbränningen åstadkommer en mera intensiv hetta än vad fallet är då veden direkt förbrännes i densamma. Det är i samband härmed påtänkt att bygga en sågspånsledning från det några hundra meter från bruket belägna Kullafors sågverk och snickerifabrik, varest finnes god tillgång på sågspån, och sådan lär vara utmärkt bränsle för ovannämnda ändamål. Dessutom har det den fördelen med sig, att det kostar ingenting".

Fritz Hägg har i ÄK 1967 och 1969 berättat hur hans far, efter att en tid ha sysslat med ugnsritningar, lyckades med nämnda gasanläggning efter nyare metoder och kunde bygga en större glasugn för fler och större deglar. Kostnaden blev överkomliga 8.000 kr. Det gällde: "att genom en ganska sinnrik anordning i långa rör- eller rökkanaler kväva eld och rök tillsammans för att därigenom bilda gas som man kan få att brinna". Såvitt Hägg visste var det ett första försök med en sådan inrättning. I detta sammanhang kan emellertid nämnas att en annan, liksom Hägg tekniskt begåvad smålänning bara några år tidigare, 1896, fått patent på en av honom uppfunnen ugn för småglastillverkning med ett liknande system av rökkanaler för förvärmning av förbränningsluften. De 2 uppfinningsrika smålänningarna, Carl Edvard Hägg i Kronofors och Lars Kjellander vid Ulvaskogs lilla hytta utanför Kosta, syns emellertid ha arbetat helt utan kännedom om varandra. Bådas uppfinningar fick betydelse inom fönster- resp. småglasbranscherna. En Kjellanderugn byggdes vid Modala småglas-hytta, och Häggs ugn kom till användning vid Sandö stora fönsterglasbruk i Ångermanland. (3).

Medan de direkteldade ugnarna inte krävde några djupa grunder måste man schakta för djupt liggande eldstäder vid ugnarna för rökaskanaler. När Häggs gasugn visade sig fungera väl följde, enligt sonen Fritz utsago, många lyckliga år på Kronofors. Att innovationerna under de närmaste åren inte ledde till någon större produktionsförändring (jfr. tab. 2.) berodde på att Fönsterglasbrukens Försäljnings AB kvoterade bru-

Fotot som är taget 1910 av en okänd fotograf visar de båda fönsterglashyttorna vid Kronofors. Till vänster ses den 1906 byggda nya hyttan med sitt höga plåttak och takryttaren överst. Den höga skorstenen behövdes för att få drag i den gaseldade ugnen. Man ser att högra delen av ytterväggen vid tillbygget består av skorstenen är uppförd av sten. Till höger om den nya hyttan ses den gamla, som vid denna tid användes endast som sträckhytta. Vi kan konstatera, att provinsialläkarens krav från 1906 på rökhus är uppfyllt och att den gamla hyttan är betydligt mindre än den nya. Framför hyttorna syns vedförrådet till ugnarna. Detta bestod av relativt klena dimensioner, som kunde användas till de gaseldade ugnarna. Sträckugnen i den gamla hyttan var fortfarande direkteldad fram till 1912, då gas leddes in även där. Båda dessa hyttor brann ner på hösten 1918.

kens tillverkningar. Först 1906 ökade antalet fönsterglaslådor markant med drygt 26%.

Kring sekelskiftet utökade ägarna den övriga bebyggelsen vid bruket genom att börja uppföra bostäder åt sig själva och arbetarna. Dessförinnan fanns enligt fönsterglasmästaren Oscar Karlssons uppgift bara 4 bostadshus. Det var gamla smedstugan, den s.k. Bikupan och 2 små stugor. I dessa bodde brukspatronerna t.o.m. 1902. Detta måste ha inneburit att hela personalen då inte kunde bo vid bruket. Karlsson uppger att Blåsås byggdes 1900, den s.k. Patronabyggnaden 1901–1902 och Finland 1905 eller 1906. (4).

Dessa uppgifter kan kompletteras med hjälp av en redogörelse av förste provinsialläkaren i länet i samband med en inspektion år 1906. Han nämnde

då att bruket hade 4 arbetarbostäder, 1 uppförd 1899, de övriga på 1870-talet, av liggande timmer. Två var envåningshus med en bostad i varje om 3 rum och kök. Två var tvåvåningshus, med resp. 7 och 4 lägenheter, de förra med endast 1 rum och kök, de senare med 2 rum och kök (de senare förmodligen avsedda för mästarna). I det 1899 byggda huset var familjerna i nedre våningen fullt isolerade, i övre hade de gemensam trappa. Rummen beskrevs som väl och trevligt hållna. Hela bruksbefolkningen tog sitt vattenbehov från en källa, som låg 2 à 3 minuters väg från bruket. Fastän denna källa var infattad och överbyggd befanns några förbättringar behövliga. Den yttre renhållningen vid bostäderna var otillfredsställande. Badhus saknades, men bordé anordnas. Man hade fattat beslut att skaffa isoleringslokal, om något smittosamt sjukdomsfall inträffade.

Vid tiden för denna inspektion, 1906, höll man på att bygga en ny hytta. Den var då ännu ej fullt färdig och befanns "tämlichen" motsvara dåtida krav samt var 15 m hög under plåttak, hade plankgolv och var ljus och rymlig samt med härdar inrättade för eldning med gas. En takryttare gick utefter hela takåsen, och man kunde lätt skjuta upp de 11 paren fönster.

Den gamla hyttan, som var mycket otidsenlig, skulle snart endast användas för sträckugnen. För att uppfånga röken däröver skulle man placera en huv med kanal upp genom taket.

Den befintliga mängkammaren var mycket otillfredsställande, men man höll på att inreda en ny. Degelkammaren befanns däremot någorlunda väl motsvara sanitära anspråk. Stampen var otidsenlig, och varken kross eller sikt var inbyggda. Lyckligtvis använde stamparen respirator. Brunnen vid hyttan ansågs inte ge så bra vatten. (5).

På våren 1912 byggde man om smältugnen och ledde in gas i sträckugnen för att förbättra sträckningen. (6).

Kort efter att Kronofors övergått till nya ägare brann hela anläggningen ned till grunden den 1 oktober 1918, men återupbyggdes av Fönsterglasbrukens AB. Detta arbete pågick under en stor del av 1919, varunder driften måste ligga nere.

Hur anläggningen såg ut därefter framgår av en beskrivning vid Svenska Fönsterglasbrukens konkurs på våren 1921.

Den nya hyttan mätte då 56,6 x 21,5 x 3,2 meter och upptog 1.217 kvm, skärkammaren 24,3 x 7,5 x 3,2 meter och packrummet 10,0 x 7,5 x 3,2 meter. Skärkammare och packrum var byggda av stolpar och bräder under plåttak på träspant, medan glashyttan uppgavs ha tegel under plåt. I hyttan fanns en glas- och en sträckugn samt förberedande anläggningar för ännu en glasugn med en årlig kapacitet av 10.000 à 20.000 lådor fönsterglas à 10 kvm. Vid bostäderna fanns 85 eldstäder. Hyttskorstenen var 28 meter hög och 0,8 meter vid basen.

När Kronofors under den närmaste tiden efter konkursen arrenderades av Svenska Fönsterglasbrukens Arrende AB bestämdes att det skulle stå bolaget fritt att på egen bekostnad fortsätta byggandet av påbörjade glas- och sträckugnar med material som skaffades för detta ändamål. (7).

1927, alldeles mot slutet av verksamhetstiden, befanns att sträckugnen inte var bra och måste byggas om. Detta borde lämpligen ske på våren 1928 i samband med översyn av glasugnen. Hösten 1927 beordrades att börja bygga rum för s.k. vitaglastillverkning. Fördenskull planerades en byggnad om inte mindre än 85 x 27 meter, alltså betydligt större än den dåvarande hyttan. Det befanns emellertid svårförståeligt hur nybyggnaden skulle pla-

Efter branden den 1 oktober 1918 uppfördes en ny fönsterglashytta i Kronofors. Bilden är tagen i början av 1920-talet från gårdsplanen framför disponentbostaden. Bakom flaggstången växer en björk. Den finns fortfarande kvar och påminner om gamla tider.

ceras på det egentliga hyttområdet, d.v.s. där järnvägen Ruda-Älgshult, landsvägen och trädgården utgjorde gränserna. (8).

På våren 1928 uppgavs sträckugnen ha ändrats, och då man börjat med den nya tillverkningen torde även vissa andra om- och tillbyggnader ha verkställts. (9).

Fem år efter nedläggningen såldes bruket 1933 till disponent W. Elling från Nybro. Efter att ha legat nere sedan 27 juni 1928 brann bruket ned 3 juni 1939. (10).

Bränsle och råmaterialier. Bränsle

Under den första verksamhetstiden hade bruket ingen egen skog. Det omfattade ju endast en avsöndring om ett par tunnland, och var därför för sin bränsleförsörjning hänvisat till de kringboende böndernas vedleveranser. Detta till skillnad från vad som senare var fallet vid t.ex. Hovgårds fönsterglasbruk, som baserades på den tillhörande egendomens stora skogstillgångar. De svårigheter som vedleveranserna vållade Kronofors under 1890-talet har ovan berörts. Först genom förvärvet av ett par gårdar i Fröseke kring sekelskiftet tillkom ett mindre skogsinnehav, som på 20-talet uppgavs till ca 325 tunnland. Satt i relation till den stora vedåtgången vid ett fönsterglasbruk, som smälte betydligt större kvantiteter glasmassa än ett småglasbruk, var detta inte mycket. Till varje smälta i 8-degelsugnen gick, enligt uppgift av Anders Johansson på våren 1916, åt 25 à 28 famnar (= ca 94 à 105 kbm) ved, vilket med dåtida vedpriser innebar 150 à 168 kr. (1).

Oscar Karlsson uppger, utan närmare datering, men troligen avses 1890-talet, att veden betalades med 2 kr och 50 öre per gammal (= fem kvarters) famn, upplagd på hyttbacken. Under sin 6-åriga anställning som bokhållare (ca 1902-07) mätte Fritz Hägg årligen in ca 3.000 fem kvarters (à 2.36 kbm) ved, motsvarande 7.080 kbm, bestående av asp, fur och björk, varav den vanligaste eller furveden då i regel kostade 4 kr per famn. Omkring 1905 övergick man allmänt till att leverera sex kvarters (à 3.77 kbm) eller s.k. meterved, som då blev proportionsvis dyrare. Från det bruket tillhöriga 1/4 mtl. Fröseke Ekagård utmättes enligt Fritz Hägg årligen 100-tals famnar ved. (2).

Då uppgifter om den årliga bränsleförbrukningen redovisas i den officiella

fabriksstatistiken först fr.o.m. 1920, och då inga arkivalier från bruket hittills spårats, föreligger uppgifter om nämnda förbrukning endast från några av de sista verksamhetsåren. Under ett år med normaldrift, som 1922, gick det åt inte mindre än 15.000 famnar för smältning av 614,8 ton glasmassa, d.v.s. för att smälta 1 ton glasmassa krävdes drygt 24 famnar ved. Det står helt klart att bränslet varit en tung kostnadspost, särskilt för de fönsterglasbruk som hade ingen eller ringa egen skogstillgång. Det var det stora egnaskogsinnehavet som var en bidragande orsak till att Ramnåsa blev vårt sista hantverksmässigt drivna fönsterglasbruk, nedlagt först 1934.

Vid Kronofors införde C. E. Hägg ett bättre system att lagra veden på bruksbacken, så att allt fick luftrum. För att säkerställa kontinuerlig drift måste man hålla ett stort vedlager, med tanke på dåliga vintrar befanns det i allmänhet säkrast att hålla ett lager som räckte för 1 års drift, alltså under Häggska tiden uppskattningsvis ca 7.000 kbm. (3).

Om och i så fall i vilken utsträckning man vid Kronofors eldade med sågspån från det närbelägna Kullafors sågverk har i brist på källmaterial inte kunnat klarläggas. När bränslekostnaden blev för hög måste bruket läggas ned.

Råmaterialier. Kommunikationer

Till varje smälta i 8-degelsugnen gick det vid mitten av 1910-talet åt ca 4 ton råmaterialier bestående av kalk, krita, sand och soda. Av detta fick man i genomsnitt ut 64 kvartslådor (å 10 kvm) glas. Vid spillning och torkning av råmaterialierna gick i regel 10 à 20% bort. På våren 1916 kostade kalk och krita 50 kr per smälta och sodan 84 kr. Av ovan anförda framgår att varje degel rymde ca 500 kg mäng, och att det alltså, jämfört med vid småglasbruken, var fråga om stora deglar. (1).

Tillverkningen av det s.k. helasnglasat under slutskedet av driften 1927/28 krävde anskaffning av andra råmaterialier än till vanligt fönsterglas. (2).

I samband med beskrivningen av råmaterialierna och åtgången därav syns det motiverat att något beröra brukets läge ur kommunikationssynpunkt. Detta framstår under så gott som hela verksamhetstiden som relativt ogynnsamt, särskilt jämfört med Gullaskruvs och Orrefors fönsterglasbruk, som båda låg vid den bredspåriga järnvägen Kalmar-Sävsjöström, som fr.o.m.

1914 förlängdes till Nässjö. Först 1923 fick man järnväg förbi Kronofors, då den smalspåriga banan mellan Älgshult-Ruda-Oskarshamn öppnades för trafik.

En omkring 1909 planerad förlängning av järnvägen från Sävsjöström över Älgshult och Hohult till Kronofors, vilket skulle ha givit bruket betydligt billigare frakter, kom inte till stånd.

Under tiden för järnvägsbygget 1919–1923 kom många rallare till Kronofors och dessutom fick ortsbör arbete i rallarlagen. När järnvägen var klar ändrades bynamnet till Fröseke. (3).

Oscar Karlsson beskriver hur råmaterialierna måste fraktas på bottenlösa vägar de ca 2 milen från Orrefors järnvägsstation, dit också huvudparten av det färdiga glaset måste gå. Antagligen blev förhållandena något bättre, när en ny väg byggdes 1897–98. Några år senare, 1904, framhöll Anders Johansson dock att det inte gick att uppehålla kommunikationerna under snörika vintrar. Veden fick man väl visserligen då fram, men kunde inte få ut det färdiga glaset. (4).

Produktion och marknader. Försäljningsorganisation

Under de första åren drevs tillverkningen i blygsam skala och uppgick till 200.000 à 300.000 buteljer per år. Den utpräglade lågkonjunkturen under slutet av 1870-talet gjorde att bruket måste ligga stilla 1878–1880.

När produktionen återupptogs under ny ledning 1881 bestod den av fönsterglas och kom att så förbli fram till nedläggningen 1928. Från ett maximum med 3.000 kvartskistor 1883 sjönk tillverkningen till endast 1.958 kvartskistor 1887. Följande år låg bruket nere efter konkurs.

Om dessa första 15 år av brukets historia är för övrigt inget känt. Avsättningsområdet var förmodligen ganska lokalt avgränsat, och lönsamheten måste ha varit mycket dålig, under vissa år direkt förlustbringande. Fritz Hägg antyder de 6 grundarnas förtvivlade kamp för att hålla bruket igång, och några av dem uppgavs ha förlorat allt vad de ägt. Men åtminstone en av dem stannade kvar, bodde i en liten stuga, och hans flickor gifte sig bl.a. med glasblåsare. Signifikativt är att bruket under 1880-talet kallades för "Fattigfors". (1).

Av konkursbouppteckningen 1888 kan inget närmare utläsas om brukets kunder.

Fordringarna har tyvärr inte specificerats utan upptogs endast med en klumpsumma enligt avräkningsboken. Under 80-talet beräknades dimensionerna på brukets fönsterglas t.o.m. 52 sammanlagda verktum (130 cm), men något större dimensioner kan ha förekommit enligt leveranskontrakt mellan Arthur Zeitz och Axel R. Gerdes och S. J. Larsén i Kalmar. Sammanlagt skulle 225 kvartskistor à 120 kvadratfot levereras till dem per år. Då årsproduktionen 1886 och 1887 uppgick till ca 2.000 kvartskistor syns alltså huvuddelen eller ca 1.775 kvartskistor per år ha sålts på annat håll. (2).

Först sedan Johansson & Hägg övertagit driften får man småningom några mer utförliga uppgifter om marknader, tillverkningen m.m. I en annons 1894 rekommenderades brukets tillverkningar av fönsterglas av alla kvalitéer och dimensioner samt uppgavs att export förekom. (3).

Tillverkningen steg till närmare 5.000 kvartskistor 1893, trots att konjunkturen då var dåliga, och nådde efter vissa fluktuationer 1894 och 1899 upp till 6.566 kvartskistor år 1900 (jfr. tab. 2.). En större kund hade man tydligen vid denna tid i Falun. Fritz Hägg nämner att vid ett tillfälle en hel vagnslast (ca 5 ton) såldes dit. "Den allvarlige (C. E.) Hägg var då mycket glad". (4).

Vidare kan nämnas att göteborgsmarknaden var relativt betydelsefull, dit såldes vid sekelskiftet för omkring 14.000 kr per år. Med hänsyn till svårigheterna med kommunikationerna under snörika vintrar undrade Anders Johansson på hösten 1904 om försäljningsbolaget ville låta etablera ett lager i Karlskrona. (5).

Omkring sekelskiftet skars fönsterglasvalsarna till rutor i dimensionerna fr.o.m. 32 cm höjd och 26 cm bredd och upp till 78 x 56 cm. Antalet rutor per låda om 10 kvm uppgick då till 120 resp. 23.

Man tillverkade 3 kvalitéer A, B och C. Priset per låda varierade alltefter kvalitén och rutornas dimensioner från 21 och upp till 57 kronor. Dessa priser gällde för s.k. enkeltjockt (= 1,8 mm) glas. För 1 1/2 gång tjockt (ca 3 mm) glas var priset 50% högre och för 2 gånger tjockare (dubbel-

tjockt = 4 mm) 100% högre. (6).

Fr.o.m. nyåret 1903 ingick Kronofors i det då nybildade Förenade Fönsterglasbrukens AB, som även omfattade smålandsbruken Flygsfors, Gullaskruf, Hofgård och Orrefors samt Glava och Karlstad samt Sandö i Ångermanland. Något senare anslöt sig även Steninge i Halland. Allt glas från dessa bruk skulle endast skäras i cm och förpackas i lådor om 10 eller 20 kvm.

Bolagets bruk fick tills vidare sälja småpartier direkt endast till närmaste kunder mot kvartalsredovisning och högst 30% i rabatt. För att möta den utländska konkurrensen i tid beordrades smålandsbruken att höja sina rabatter på vårvintern 1903. Vid denna tid uppgav Johansson & Hägg till försäljningsbolagets direktör Ernst Fagerström, att det enligt deras erfarenhet inte var någon fördel för smålandsbruken att tillverka tjockt glas, ty därigenom ökade tillverkningskostnaderna fullt ut i proportion mot det högre priset. (7).

Efter ombyggnaden av Kronofors kunde man emellertid fr.o.m. 1906 tillverka dubbeltjockt glas i dimensioner upp till 160 x 100 cm samt halvannantjockt upp till 190 x 110 cm. Det fanns 2 s.k. "storglasblåsare" vid bruket, som kunde göra dessa större dimensioner. Enligt Anders Johansson, som, när man i november 1906 fick telefon vid bruket, konstaterade att det då var "slut med den lugna avskildheten", var Kronofors lämpat för finare glastillverkning med sliperi. (8).

Under de för branschen pressade åren vid seklets början låg brukets tillverkning på en något lägre nivå än tidigare men började åter stiga vikt-mässigt fr.o.m. 1904 och nådde en kulmen 1907, då produktionen uttryckt i ton ökade med inte mindre än 46,7% jämfört med 1906. Värde-mässigt var ökningen dock knappt hälften så stor med 22,5%. 1908 blev ett svagt år. För att inte överskrida den av försäljningsbolaget beslutade tillverkningskvoten ämnade Johansson lägga ned driften under 1 å 2 månader efter midsommar. Under resten av året försämrades marknaden så att man måste lägga tillverkningen på lager, vilket vid årets slut uppgick till mellan 4.000 och 5.000 lådor, d.v.s. ca 50% av årsproduktionen. (9). Tillverkningsvärdet per låda sjönk från 14 kronor 1907 till endast 11 kronor och 50 öre 1908. (10).

På nyåret 1909 planerades en nedläggning för ytterligare några månader för att undvika att lagra dyrtillverkat glas och sedan antagligen tvingas sälja

Kronofors Glasbruk

PRIS-KURANT

A

HELHVITT FÖNSTERGLAS

Egare:

Johansson & Hägg

Post- & Telegrafadress:

ORREFORS

KALMAR
Janssons Lith. Tryckeri
1901.

PRISLISTA.

Lagerdimensioner.

Grundpriser.		No 2		No 3		No 4	
		A.	B.	A.	B.	A.	B.
Pr låda om 10 qv.mt.							
då rutans höjd och bredd tillsammans utgöra:							
l. o. m. 184 centimeter							
fr. o. m.	135	25	24	50	23	21	50
"	165	33	26	50	25	25	60
"	191	38	28	50	27	27	64
"	219	41	31	50	29	29	68
"	231	43	33	50	32	32	72
"	245	47	36	50	36	36	77
"	257	52	43	50	40	40	82
Pr låda om 120 qv.ft. = (10,68 qv.mt.)							
då rutans höjd och bredd tillsammans utgöra:							
l. o. m. 54 v in eller — l. o. m. 45 dec tm							
fr. o. m.	55	27	25	25	22	22	103
"	66	35	28	25	25	25	108
"	76	40	30	27	27	27	111
"	87	43	33	29	29	29	114
"	88	46	35	31	31	31	117
"	94	50	41	34	34	34	121
"	100	55	46	38	38	38	124
"	105	60	54	42	42	42	127

Priserna äro beräknade för glas af enkel tjocklek.
Tjockare glas: 1 1/2 gång 50 % och 2 gånger 100 % högre pris.
Ojämna centimeter beräknas som jämna, bräktat af tum som tulla.
(Glaset afsändes på köparens risk, dock utlofvas omsorgsfull packning.)

Betalning beräknas pr. 30 dagar, eller vid partihandel 3 månaders accept.
Rabatt lämnas efter partiets storlek.

Desutom tillverkas på beställning glas i hvilken dimension och hvilket mått som önskas, till och med sammanlagda 270 cm. eller 109 v in; med prisberäkning efter härn upptäckte grundpriser.

Utskotsglas till fabriksbyggnader, växthus och driftbänksfönster säljas efter tillgång i lådor om 120 qv.ft.

Johansson & Hägg,

Kronofors,
Örrefors.

— Glasbruk. —

Tillverkning af
fina helkvitt
Fönsterglas.
Alla dimensioner och
kvalitéer efter
beställning.

Telegrafadress:
Hägg, Örrefors.

Örrefors den 18 April 1905.

Kärad Fagerström!

Tack för skrifvelsen af den 4
december. Jag har i hufvud sak
lagat redan rättat min tanka
om det till Severin Dahlberg sända
glaset och är dig särskild tackbar
om du vill göra dig bekväm med att
genomse det samma. Det är nog af
glas som fanns i lager inom Grundel när
här första gången glaset var belåten
med vår gamla sortering af B-glas, men
förstoring af mängden af B-glas
Tack för siffrorna. Det var ju
ett utmärkt resultat för detta år
att kunna i gång Karlstad år renovera
det går aldrig i längden, utan blir
säkerligen en kullerhyta.
Jag är som vanligt optimist, och tror
att sist resultat blir ännu bättre
än någon af de för. Färdig nu torde
vi vara fulla af med de flygande lag-
ren hos alla våra kunder.
Hälsningar!
M. J. Johansson

under tillverkningskostnaderna. Johansson befarade fortsatt flerårigt prisfall. Likviditeten var dålig, eftersom lagret blev så stort att pengarna tog slut. Visserligen drabbades Kronofors inte av storstrejken 1909, men för att undvika lagerökning måste man dock ligga stilla, varken magasin eller pengar tillät annat. I augusti framhöll direktör Fagerström de dåliga konjunkturerna, och först den 9 september började man elda så smått i ugnen. Under oktober expedierades glas för 22.000 kronor från Kronofors. (11).

Försäljningen gick bl.a. till västskånska städer och till den stora avnämaren av fönsterglas, firman Kullberg i Katrineholm, som köpte från flera fönsterglasbruk. År 1910 gick det bättre, och på hösten d.å. exporterades 1.000 lådor utskottsglas från Kronofors. På våren 1911 ångrade bruksägare Johansson nästan att han sålt så mycket exportglas, men uppgav att han ledsnat på att ligga med för stort lager i förhållande till produktionens storlek. I slutet av maj fanns bara 200 lådor, huvudsakligen B-glas i s.k. halvlådor i lager. (12). Medan produktionen viktmässigt minskade med 7,4% under 1911 ökade antalet packade glaslådor med 11%.

Om försäljningens fördelning på olika kvalitéer föreligger endast en enstaka uppgift, och den ofullständig, från 1911–12. Enligt denna levererades då sammanlagt 11.577 lådor, varav 10.974 av nr. 2, 3 och 4 samt 603 lådor utskottsglas. Lagerhållningen varierade, ökade under krigsåren, och uppgick enligt PM till styrelseberättelser för försäljningsbolaget per 31/12 till:

år	antal lådor	år	antal lådor	år	antal lådor
1912	639	1914	1.127	1916	1.763
1913	507	1915	1.901	1917	1.603 (13)

Brev från bruksägare Anders Johansson, Kronofors, ang. leverans till stockholmsgrossisten Severin Dahlberg. Dahlberg var en av Stockholms stora fönsterglasgrossister. G Grundel var verksam vid Sandö Glasbruk några mil från Härnösand (Sandöbron går över ön där bruket låg) och fackman, när det gällde fönsterglasbruksanläggningar. Johanssons brev är ställt till direktören vid Förenade Fönsterglasbruken, Ernst Fagerström i Stockholm. "Förenade" var det försäljningsbolag som skötte flertalet svenska fönsterglasbruks – bland dem även Kronofors – försäljning. Karlstads glasbruk, som nämns i brevet, låg vid denna tid (våren 1905) nere – detta för att minska överproduktionen inom branschen. Direktör Fagerström var född 1864 i Lenhovda och dog 1920 i Stockholm.

Räknat i lådor nådde produktionen en kulmen med 11.874 st år 1912 (jfr. tab. 2.), en ökning med 3,7%. I början av 1913 var orderläget fortfarande bra, bl.a. även på exportglas. Via facktidskriften *Keramische Rundschau* följde Anders Johansson de belgiska fönsterglaspriserna och skrev i september 1912 att han inte klagade på dåvarande priser, som han fann vara bra "om de bara fick äga bestånd flera år framåt". (14).

Från krigets början och fram till mars 1915 höjdes de svenska fönsterglaspriserna på alla dimensioner och kvalitéer 4 gånger, och bara på de senaste 8 månaderna uppgick prishöjningen till 41%. (15).

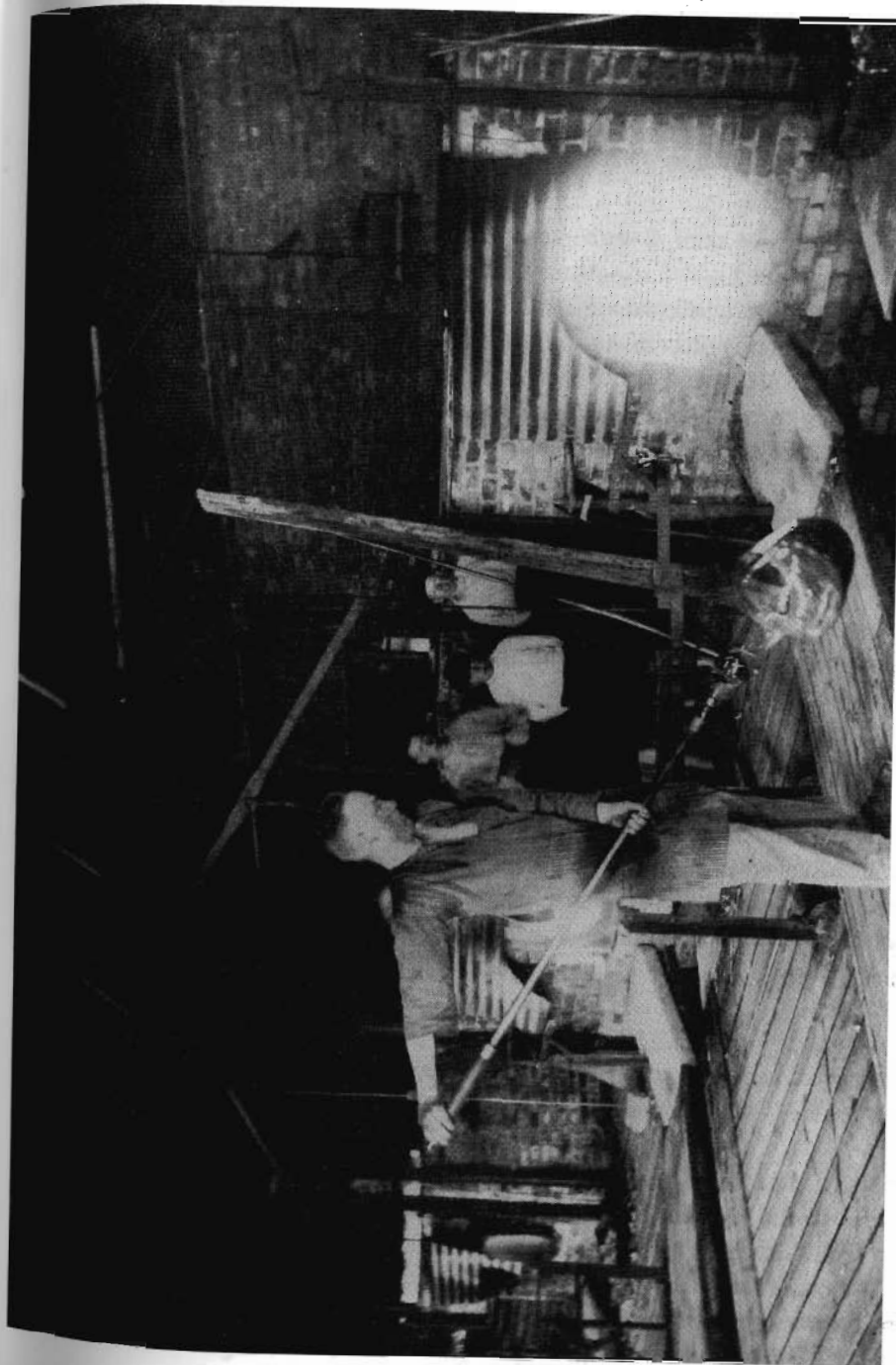
Under de senare krigsåren började läget försämrats, under första halvåret 1918 gick Kronofors dåligt, och därefter brann hyttan ned till grunden den 1 oktober. (16). År 1919 skedde endast en försäljning för 10.800 kronor från lagret. Såväl detta som följande år låg driften nere. Hela fönsterglasbranschen drabbades under loppet av 1920 av ett konjunkturomslag "med lavinartad hastighet och kraft". AB Förenade Fönsterglasbruken, vari Kronofors ingick tillsammans med 5 andra fönsterglasbruk, hade på nyåret 1921 bara order på sammanlagt 103 lådor mot 18.200 lådor i juli 1920. (17).

Att den obetydliga tillverkningen under 1921 inte kunde ge någon behållning var givet. Driften kunde inte börja förrän i oktober detta år, och antalet arbetsdagar blev bara 72. När driften, efter ett uppehåll i början av året, kunde återupptas på våren 1922 beräknades årskapaciteten till 12.500 lådor, men kunde fördubblas för en kostnad av högst 25.000 kronor. (18). Detta år redovisades den viktiga största produktionen sedan 1910, men därefter kom en tillbakagång.

Under de första åren av 20-talet redovisade bruket ingen bevillningstaxerad inkomst, och våren 1924 fördes från koncernens största bruk, Glava, en nedläggning av Kronofors på tal. (19). Orderläget var dåligt under de följande åren.

I det 1922 rekonstruerade Fönsterglasbrukens Försäljnings AB ingick förutom Kronofors även 4 andra småländska fönsterglasbruk; Emmaboda, Gadderås, Ramnåsa och Torsås, det sistnämnda i Kalmar län.

Under 1923 kunde tillverkningen fortfarande hållas uppe, men 1924 blev ett svagt år för både Hovgård och Kronofors jämfört med Ramnåsa och Torsås. Vid årets slut hade Kronofors 2.267 lådor i lager. 1925 blev ännu sämre.

En bild från handglasblåsningens sista dagar 1928. Anfångaren är på väg till trummeln för uppvärmning av kulan. Arbetsförhållandena i den efter branden 1918 återuppbyggda hyttan – den sista i Kronofors – var avsevärt mycket bättre än i den gamla, som Oscar Karlsson arbetade i vid 1890-talets slut. Erik Johansson tog bilden, som ställts till förfogande av hans dotter Birgitta.

Båda älghultsbruken låg nere och från Kronofors såldes för endast 54.900 kronor, en minskning med drygt 63% jämfört med 1924. Trots en på våren 1926 beslutad tullhöjning med 1 à 3 öre/kg på mindre dimensioner blev året mycket bekymmersamt. Endast ett större och ett mycket litet fönsterglasbruk kunde drivas i början av 1926.

På hösten 1927 beslöt man, i ett försök att rädda bruket, att börja tillverka s.k. helasnglas, och hade i slutet av januari 1928 ett litet lager på ca 50 kvartslådor därav. Man räknade med 2 kvalitéer av detta glas, dels sjukhusglas, dels trädgårdsglas för växthus, stall och ladugårdar. Allt helasnglas skulle ställas i tafflar, tills man fick order så att bruket inte blev liggande med okuranta dimensioner. Vid månadsskiftet mars/april 1928 blåstes sådant glas ur endast en degel. Det gällde att skaffa nödvändiga materialier i tid, om man skulle övergå till sådan tillverkning vid brukets alla deglar. Under april blåstes 1.225 lådor, men den nya tillverkningen lämnade tyvärr mycket i övrigt att önska, och det anmärktes på kvalitén. Att denna blev god var ett livsvillkor för att uppehålla driften. Stor uppmärksamhet skulle ägnas åt sorteringen. Vad som sändes i marknaden förväntades vara fullt jämförligt med värmlandsbrukens, Karlstads och Glavas kvalitéer. Inget utskott fick tillverkas och blåsningen skulle avbrytas då glaset i degeln började bli av sämre kvalité. Lagret måste då minskas om driften skulle fortsätta.

Inom bolaget hade det väckt förvåning att U-glastillverkningen och lagret inte hade minskats dittills under 1928. Förvaltare Nording erkände att tillverkningen inte varit så bra som man önskat. Han sammankallade arbetarna och framhöll att varje man absolut måste göra sitt bästa om bruket skulle kunna tänkas fortsätta.

Då det glas, som gjordes enligt anvisningar från hyttmästare Wilhelm Schmidt från Arnstadt, visade en starkt gul anstrykning och stötte kunderna lades tillverkningen ned tills vidare i maj 1928.

Vid styrelsesammanträde med Fönsterglasbrukens AB den 23 maj 1928 fattades det definitiva beslutet att lägga ned Kronofors p.g.a. den stora förlusten sedan maskinglasbruken kommit igång. De låga priserna på det belgiska importglaset bidrog också. Försäljningen av Kronofors helasnglas hade visat sig högst minimal, lagret därav blev relativt stort, och det blev för dyrt att tillveka vanligt fönsterglas hanverksmässigt. Arbetarna

skulle sägas upp på 14 dagar.

Vanligt fönsterglas blåstes för sista gången vid Kronofors den 10 juni 1928, medan helasnglastillverkningen fortsatte ytterligare några veckor. Att denna in i det sista vållade problem framgick av ett brev från förvaltare Nording den 16 juni: "På tisdag e.m., då vi startade den vanliga blåsningen skopades deglarna och kl. 2 natten till onsdagen började inläggningen av mängen. På torsdag morgon kl. 4 var det vår mening att börja blåsningen, men glaset visade sig odugligt. Kl. 11 f.m. inlade vi därför en mäng och kl. 9 på kvällen stannade vi kallt. Kl. 4 fredag morgon kunde vi börja arbetet i rätt tid och blåste då 35 valsar per man. Vid halv 11 tiden på fredag f.m. var blåsningen slut och vid halv 3 tiden på middagen hade vi värme i ugnen, varefter vi började inläggningen och smältningen försiggick strikt efter direktör Schmidts anvisningar och i likhet med smältningen efter den förra helasansatsen. Först idag på morgonen kunde vi stanna kallt, men glaset visade sig nu såväl som i torsdags odugligt. Att få blåsa varje dag synes därför omöjligt, åtminstone så lyckas det icke för oss, trots att vi försökt allt vi kunna". Två dagar senare, den 18 juni, beräknades tillverkningen till ca 45 valsar per man, och glaset var inte vackert men fullt arbetsdugligt.

Den sista helasnglassmältan gjordes den 27 juni 1928, varefter tillverkningen vid Kronofors fönsterglasbruk upphörde för alltid, och därmed gick en epok i Älghults industriella historia i graven.

Socknens andra fönsterglasbruk Hovgård, revs på hösten 1928, men Kronofors fick stå kvar. Dit fördes på sensommaren nämnda år lager från Emmaboda och Ramnåsa fönsterglasbruk. Sedan man undersökt en del glaslådor från dessa bruk, framgick det enligt förvaltare Nording att det var "både felaktigt och orättvist" att ge dem företräde framför Kronofors "snarare tvärtom, vilket envar kan övertyga sig (om)". Fönsterglasbrukens AB hade köpt lagret från de förstnämnda bruken. I mitten av november 1928 fanns 2.686 lådor, varav 1.398 var U-glas, i lager på Kronofors.

Vid årets slut erbjöd sig ett Orreforskonsortium att köpa Kronofors glasbruk för endast ca 1/4 av vad det kostat ägaren. Men från dennes sida förklarades att priset vid en försäljning torde bli ganska högt. På sommaren 1929 meddelade disponent Weinberg på Glava att de båda nedlagda bruken, Flygsfors och Kronofors, endast var till salu förutsatt att de inte kom att användas för fönster- eller kristallglastillverkning.

Kronofors stannade i fönsterglasbrukens ägo till den 17 juli 1933, då det såldes till AB Nybro Glassliperi- och spegelglasfabrik för endast 75.000 kronor. (20).

Brukets ställning inom branschorganisationerna. Förändringar i konkurrenssituationen

Då överproduktion inom landet och därav framkallat prisfall under åren omkring sekelskiftet gjorde situationen ohållbar ingick flertalet fönsterglasbruk en prisöverenskommelse 1902. I slutet av detta år bildades ett gemensamt försäljningsbolag, Förenade Fönsterglasbrukens AB, som trädde i verksamhet fr.o.m. 1903. Däri ingick de 3 största bruken Sandö, Glava och Karlstad jämte de 5 mindre smålandsbrukerna Flygsfors, Gullaskröv, Orrefors, Hovgård och Kronofors. Delningsgrunden för den gemensamma försäljningen bestämdes med hänsyn till resp. bruks tillverkningskvantitet under åren 1900-1902. Varje bruk fick en bestämd kvot, minst för de båda brukerna i Älghult med 6.000 lådor à 10 kvm för vardera. Order och likvider skulle i fortsättningen ingå till försäljningsbolaget. Den utanför stående konkurrenten, Nols fönsterglasbruk norr om Göteborg, köptes ut och lades ned.

Om något bruk inte kunde fullgöra sina order skulle de lämnas till ett annat bruk för utförande. (1).

Genom senare tilläggsbestämmelser i december 1904 fastställdes att specificerade order vanligen skulle expedieras på 3 à 4 veckor, när man saknade tillräckliga order, och i oktober 1905 beslöts att glasbrukerna genast, efter att ha fått varje order, skulle meddela bolaget, när ordern beräknades bli färdig för expedition.

År 1906 tillsattes en utredning rörande tillverkningen vid de förenade brukerna under ledning av disponent Axel Sjöstrand vid Steninge glasbruk i Halland, som också inträtt i sammanslutningen. I denna utredning framhölls att den gällande fördelningen av försäljningen inte längre överensstämde med principerna om lika fördelning efter resp. bruks tillverkningsförmåga. De 3 större brukens kvot befanns för låg, medan smålandsbrukerna hade avsevärt högre. För att stärka sammanhållningen borde detta missförhållande rättas till. Om försäljningsbolaget upplöstes emotsågs "en mördande konkurrens om den begränsade inhemska förbrukningen". Vid denna tid kunde de i bolaget ingående brukerna endast drivas med 20

å 25% reducering. För att emellertid inte rubba den bestående ordningen alltför mycket föreslogs en kompromiss, fastän de 3 större brukerna inte blev proportionellt likställda med de övriga. Fr.o.m. 1907 föreslogs följande försäljningslimit (1.000-tal lådor): Sandö och Glava vardera 43, Karlstad 21,5 samt de 5 smålandsbrukerna vardera 10, = 157,5.

Efter anmälan hos bolagets styrelse skulle de olika brukerna helt eller delvis få överlåta sin försäljningslimit till något av de andra brukerna inom föreningen, på samma villkor som de själva innehade. Då t.ex. Orrefors 1909 övergick till att blåsa 2 mm tjockt glas och skarpare sortering, ändrades brukets priser och leveranslimit i förhållande därefter.

Sedan Sandö glasbruk försatts i konkurs 1909 bildade alla aktieägare i "Förenade" ett nytt bolag för detta bruk och köpte det, varvid Älghultsbrukerna fick satsa 12.000 kronor vardera. Man beslöt att ett nytt kontrakt skulle gälla för driften vid Sandö på 10 år fr.o.m. 1 januari 1909. Kontraktet mellan Förenade och fönsterglasbrukerna förnyades i april 1911.

Av Sjöstrands utredning framgick att tillverkningspriset per låda bland smålandsbrukerna var lägst vid Flygsfors, och att skillnaderna mellan de övriga var små. Sjöstrand redovisade följande priser:

Flygsfors	8.94	Gullaskröv	9.59	Hovgård	9.79
Kronofors	9.52	Orrefors	9.75		

Det befanns inte räcka att minska den svenska produktionen med 1/4. Av utredningen framgick att fönsterglasbrukens maximala årsproduktion skulle kunna överstiga den svenska förbrukningen med 60.000 lådor, alltså mer än den sammanlagda fr.o.m. 1907 föreslagna försäljningslimiten för de 5 smålandsbrukerna.

En viss lättnad uppnåddes på våren 1908, då Förenade köpte ut den utomstående konkurrenten Berghems fönsterglasbruk i Älghult, varigenom ca 6.000 lådor försvann ur marknaden. För att komma till rätta med överproduktionen och den sedan hösten 1907 rådande depressionen företogs driftsinskränkningar vid flera av bolagets bruk, bl.a. skulle Kronofors under 1908 ligga stilla i 1 à 2 månader.

Genom belgisk dumpning ökade pressen på de svenska brukerna, bostads-

byggandet stagnerade, och de svenska fönsterglaspriserna måste sänkas på hösten 1908. Frakten från Antwerpen till svenska hamnar var låg. Då Kronofors måste lägga på lager i slutet av året emotsåg Anders Johansson några månaders driftsuppehåll. Han ville inte nödgas att sälja under tillverkningskostnaden och befarade flerårigt prisfall. Vid årsskiftet 1908/09 var brukets lager 4.000 lådor, vilket var det högsta under något av de år då notiser om lagret föreligger och man hade 800 lådor till godo på 1908 års limit.

Årets tillbakagång vid såväl smålandsbruken som bolagets samtliga bruk var som synes av tab. 3 betydande. Under större delen av 1908 hade det svenska fönsterglaset måst säljas 5% billigare än 1907.

Trots att man efter konkursen vid Sandö minskade produktionen där med till en början 50% var de svenska fönsterglaslagren på sommaren 1909 lika stora som när försäljningsbolaget trädde i verksamhet på nyåret 1903.

Underorstrejken pågick driften vid smålandsbruken endast vid Orrefors, och vid Kronofors började man elda ugnen först den 9 september. Mot slutet av året syns ordena ha varit stora, ty den 9 december skrev Johansson att man nog försökt få god kvalitet, men att den p.g.a. "den enorma brådskan" inte blivit så bra som den annars kunde ha varit. Förenade betalade under 1909 oförändrade priser till bruken, fastän bolaget vid flera tillfällen måste sälja avsevärt billigare, vilket halverade vinsten. Det hade inte gått att hindra ökad import.

Mellan 1903 och 1906 hade de anslutna brukens leveranskvantiteter till Förenade ökat med 62,6%. Ser vi enbart till smålandsbruken var motsvarande ökning för Kronofors 112%, Hovgård 141,4%, Flygsfors 150% och Gullaskrubb 189,2%, medan Orrefors, som ökat med hela 160,2% mellan 1903 och 1904, gick starkt tillbaka 1906, då leveranserna jämfört med 1903 visade en minskning med 1,6%. (Jfr. tab. 3). Jämför man smålandsbrukens leveranser under 1909 med samtliga leveranser från bolagets bruk visar de förra en markant uppgång med närmare 19%, medan de senare, främst beroende på tillbakagången vid Sandö, minskade med 3,7%. Vid årsskiftet 1909/10 hade både Glava och Sandö stora lager.

Medan lagren vid Hovgård och Orrefors ökade 1910 minskade de vid övriga smålandsbruk. Detta och följande år blev gynnsamma för branschen. I början av 1911 exporterade Kronofors utom limiten, på våren förekom kla-

gomål över långsam leverans till en svensk kund, och i slutet av september hade bruket nära 1.600 lådor på order för Sverige. Under året ökade alla smålandsbruk utom Gullaskrubb sina leveranser. Fr.o.m. augusti 1911 steg äntligen de belgiska priserna, så att Förenade under resten av året kunde höja priserna på det svenska glaset med ca 5%. Totalimporten blev ca 10% mindre än 1910.

Att smålandsbrukens sammanlagda leveranskvantitet minskade med drygt 19% under rådande goda avsättningsförhållanden 1912 berodde på driftsuppehåll vid Hovgård p.g.a. konkurs och att hyttan vid Gullaskrubb brann den 28 juli. Kronofors ökade sina leveranser med 5% och Orrefors med 2,6% varemot Flygsfors minskade med 1,8%. Sammanlagt ökade leveranserna från försäljningsbolagets bruk med drygt 4%.

I genomsnitt svarade de 5 smålandsbruken under 10-årsperioden 1903-1912 för 31% av leveranskvantiteten med 23,6% av värdet av vad som gick till försäljningsbolaget. De minsta leveransandelarna hade de båda älghultsbruken. I den ovannämnda branschundersökningen 1906 framhölls att ett bruks tillverkningskapacitet berodde på "belägenheten, anläggningssystemet, anläggningens storlek, glasugnens och deglarnas storlek, bränslets beskaffenhet, värmens jämna fördelning i smältugnen, råämnenas beskaffenhet, deglarnas hållbarhet m.m., allt faktorer som inverka på mängden och kvalitén av det färdiga fabrikatet. Det kan således vara en väsentlig skillnad på tillverkningsförmågan hos 2 ne till det yttre lika anläggningar".

Kvalitetsutfallet berodde alltså på många olika omständigheter, som tyvärr inte kunnat undersökas närmare för älghultsbruken. Hur detta utfall fördelade sig procentuellt på vart och ett av de 8 i försäljningsbolaget ingående bruken vid tiden för den sjöstrandska utredningen framgår av följande tablå:

	A	B	C	U		A	B	C	U
Sandö	2,0	30,1	65,2	2,7	Gullaskrubb	-	19,7	70,3	10,0
Glava	1,1	24,2	60,5	14,2	Flygsfors	-	39,0	54,2	6,8
Karlstad	3,0	42,7	47,2	7,1	Kronofors	-	44,2	52,7	3,1
Orrefors	1,8	46,6	43,2	8,4	Hovgård	-	27,8	67,5	4,7

En bearbetning av Gullaskrubs bevarade räkenskaper för åren från 1904 t.o.m. 1906 ger för dessa 3 år ett medeltal som mycket nära ansluter sig till Sjöstrands siffror, eller (avrundat) 20% B-glas, 69% C och 11% U. Som

synes låg Kronofors på andra plats bland smålandsbruken. Av tabell 3 framgår att kronoforsglaset betalades bäst bland smålandsbruken 1906 och 1908, och att det kom på andra plats 1905, 1909–1912 men att placeringarna var sämre 1903 och 1904. Kvaliteten på glaset var bättre vid degelbruken än vid de båda vannabruken Glava och Sandö. Man lägger också märke till att utfallet av den högsta kvalitén, A-glas, var litet och att Orrefors var ensamt bland smålandsbruken om detta glas.

En ny priskurant med delvis ändrade grundpriser gällde fr.o.m. 1912. Detta år höjdes priserna i juli med 2% och lika mycket i slutet av maj 1913.

Fr.o.m. krigsutbrottet 1914 fram till slutet av 1917 höjdes de svenska fönsterglaspriserna med ca 210%. Exportpriserna steg långsammare, med ca 8% under 1916 och 25% 1917.

Efter krigsutbrottet exporterade de svenska fönsterglasbruken under en tid framöver allt de kunde till England. Inom landet tillkom 2 nya konkurrenter 1915, Ramnäsa i Dädesjö och Klockestrand i Ångermanland. P.g.a. dålig kvalitet på tillverkningen måste sistnämnda bruk läggas ned redan 15 november 1916 och såldes för 170.000 kronor till disponent Ahlin på Orrefors.

Medan arbetslönerna fr.o.m. krigsutbrottet stigit med 15% fram till sensommaren 1917 hade prisstegringarna på råmaterialier och ved varit mycket stora. På Kronofors och Orrefors ansåg man att tillverkningen varit mest lönande före kriget. Sommaren 1917 gjordes vissa beräkningar rörande de förenade brukens tillverkningslimiter och försäljningar. Då gällande limiter i 1.000-tal kistor var: Glava 44, Karlstad 22, Sandö 20, Steninge 12 samt Orrefors, Flygsfors, Gullaskröv, Kronofors och Hovgård vardera 10 = 148. Om tillverkningarna frigavs antogs de, enligt disponent Ahlin, komma att öka med 38.000 kistor, varav inget beräknades falla på smålandsbruken. Överproduktionen skulle dumpas, och smålandsbruken skulle få vara med och betala kostnaden. Upplöstes försäljningsbolaget beräknades priset per kista komma att sjunka till i jämnhöjd med exportpriset. Om bolaget kunde hållas samman beräknades fördelen därav vara värd 50.000 kronor för varje smålandsbruk. Även andra alternativ diskuterades.

I stället för att dumpa en överproduktion på t.ex. 10.000 kistor undrade Ahlin om det inte bleve billigare att köpa ett bruk med motsvarande tillverkning och lägga ned det. I detta sammanhang nämndes att Kronofors var till salu

för 450.000 kronor och att möjligen även Flygsfors och Steninge kunde köpas för en lämplig summa.

Under 1917 knakade försäljningsbolaget i fogarna. Steninge i Halland måste läggas ned för alltid den 20 februari. De svenska fönsterglasbrukens export begränsades under 1917 främst till Norge. Importen, som ökat sedan andra halvåret 1916, uppgick 1917 till ca 15.000 lådor från Belgien och Tyskland, främst p.g.a. den låga växelkursen. Glava krävde så stor limit att, om den godtogs, måste ungefär 2 smålandsbruk läggas ned. I slutet av året upplöstes Förenade Fönsterglasbruken och ett nytt bolag bildades, vari till en början endast Hovgård, Flygsfors, Gullaskröv, Orrefors och Glava ingick. I februari 1918 anslöt sig även Karlstad och Sandö, medan Kronofors och det nedlagda Steninge stod utanför. Men Anders Johansson, som stod i begrepp att dra sig tillbaka, var inte emot att Kronofors skulle ingå i det nya bolaget, som också köpte bruket.

Under 1918 rådde tämligen kaotiska förhållanden inom branschen. På försommaren låg nästan allt arbete som krävde fönsterglas nere. Under de närmast följande åren inträffade flera förändringar. Orrefors lades ned på hösten 1918, i fortsättningen drevs endast småglashyttan där, och samtidigt brann, som nämnts, hyttan vid Kronofors. Flygsfors lades ned 1920 och Gullaskröv 1921. Ett nytt bruk byggdes i Emmaboda, där driften började i december 1919 med 40 arbetare och god avsättning, särskilt på Norrland. Den 6 september 1920 avled direktör Ernst Hjalmar Fagerström, som lett branschsammanlutningarna sedan 1903.

Fram till slutet av 1920 höll sig konjunkturerna uppe, men när de föll i slutet av året var man inom det 1918 rekonstruerade AB Svenska Fönsterglasbruken redo att sänka priserna från 55 till 45 kr per låda, som var lika med importpriset på belgiskt glas. Då bolagets lager var ca 55.000 lådor, innebar det att vinsten så gott som skulle försvinna. De stora lagren, penningknappheten och de dåliga konjunkturerna befanns fordra försiktighet.

Efter krisen 1921 tillkom ytterligare några konkurrenter i Småland, Solstadström och Torsås i Kalmar län. Då situationen, efter att ha varit relativt gynnsam 1922 och 1923 började skärpas 1924 mot bakgrunden av en högst avsevärd import låg en del bruk med stora lager, och av den anledningen måste bl.a. Torsås tills vidare lägga ned driften. Gadderås fortsatte med sin tillverkning.

Under 1924 uppgick tillverkningen vid de svenska bruken till ca 150.000 lådor, och ca 50.000 lådor importerades. Då behovet var 180.000 lådor, uppstod ett överskott på ca 20.000 lådor, som tillsammans med vad som fanns i lager, enligt disponent Weinberg på Glava, beräknades täcka 1/2 års behov. Detta ledde till att driften vid bruken i stor utsträckning måste läggas ned under 1925. Vid slutet av året beräknades utom de båda värmlandsbruken i Glava och Karlstad endast något enstaka smålandsbruk vara igång. De bruk, som inte kunde sänka bränslekostnaderna till minsta möjliga, kunde knappast tillverka utan förlust.

Weinberg påvisade att glasblåsarlönerna från 1913 till 1924 nära nog följt levnadskostnadsindexet, medan anhängarnas löner ökat betydligt. (2).

I april 1926 ingicks ett nytt avtal mellan fönsterglasindustrins parter. Det innebar i huvudsak status quo och skulle gälla till 1 januari 1928. Tullen på fönsterglas av mindre dimensioner (med mindre längd och bredd än 135 cm) höjdes på våren 1926, men detta kunde inte rädda degelbruken med manuell tillverkning, och redan på försommaren 1927 befarades att minst 8 fönsterglasbruk, varibland Kronofors, kom att läggas ned. Enligt avtalsförslag på hösten 1927 skulle lönerna sänkas med upp till 50%. 1928 var den stora nedläggningsvågen inom branschen ett oundvikligt faktum. (3).

Omläggningen till maskintillverkning med koncentration av driften till Glava och Oxelösund gjorde en rad yrkeskategorier inom fönsterglasbranschen, glasblåsare, anhängare, sträckare, lägerdragare (= hjälpsträckare), degelmakare m.fl. överflödiga. Då man kalkylerade med förstklassig tillverkning till halverad kostnad var hantverket dömt att försvinna. Det hjälpte inte med stora lönesänkningar. På hösten 1927 nämndes förslag om ända upp till halvering och slopande av naturaförmåner som fritt bränsle. (4).

Söndagen den 13 november 1927 gavs en översikt av läget vid fönsterglasarbetarnas avtalskonferens med ombud från 8 degelbruk, varibland Kronofors. Därvid nämndes att man i Frankrike sålde formar och handverktyg från de äldre fönsterglasbruken som skrot, att alla manuella bruk i Italien och flera i Belgien lagts ned. Trots att många arbetare blivit överflödiga ökade produktionen. I Sverige låg alla fönsterglasbruk med stora lager i slutet av år 1927. (5).

På nyåret 1928 hölls resultatlösa förhandlingar mellan den småländska fön-

sterglasindustrins parter i Kalmar. Arbetarna avlog de föreslagna lönereduceringarna. Vid denna tid låg alla småländska fönsterglasbruk nere. Emmaboda, Ramnåsa, Solstadström, och Torsås var alla beredda på nedläggning, och det var bestämt att driften vid Gadderås skulle upphöra i början av februari. Även glas av sämsta kvalité, till drivbänkar, gjordes numera maskinellt. (6).

I början av mars 1928 var ovannämnda 5 bruk fortfarande nedlagda, medan löneuppgörelse träffats vid Glava, Karlstad, Sandö och Kronofors, vilket sistnämnda låg nere för reparation. Den där planerade helaslanglastillverkningen, som släppte igenom de violetta strålarna och var lämpad för sjukhus, var för mjuk för maskintillverkning.

Man tänkte sig på våren 1928 att förutom de två maskinglasbruken i Glava och Oxelösund även kunna driva de två degelbruken i Karlstad och Kronofors. De båda sistnämnda gick dock inte att rädda. (7).

Inför den förestående strukturomvandlingen beskrev Oscar Karlsson i Älgahult den manuella fönsterglastillverkningen som det jämte gjuteriet mest ansträngande arbetet. Det krävdes ca 10 års lärotid för att bli fönsterglasblåsare, något som förutsatte såväl krafter som omdömesförmåga. Karlsson gav en historisk tillbakablick och nämnde att ännu på 1860-talet var valsarna (glascylindrarna) vid Johanstorp inte större "än att en man kunde bära 4 i vardera handen". Varje sådan vals gav en ruta om högst 50 x 45 cm. Då brukets ägare uppgav att han vid Höganäs fönsterglasbruk (anlagt 1862 och nedlagt 1870) sett dubbelt så stora valsar, hotade arbetarna med handgripligheter och påstod "att ingen fanden orkade tillverka sådana".

Under de följande decennierna ökade emellertid prestationerna väsentligt, så att under senare delen av 1920-talet kunde en dåtida genomsnittsblåsare prestera valsar varav man kunde skära rutor om upp till 180 x 115 cm, ja s.k. storglasblåsare eller stormakare kunde t.o.m. åstadkomma rutor på 3 meter och mer i längd, och 1,3 meter i bredd. "Och så kommer nu dessa maskiner, varav en enda kan tillverka ca 300.000 kvm per år" alltså ca 3 gånger mer än ett småländskt degelbruk. Karlsson konstaterade bittert: "Svårt att efter ett intensivt arbete ha förvärvat sig yrkesskicklighet och stå utstött". Några av de äldre kunde visserligen bli skärare vid de nya maskinglasbruken. (8).

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Ahlgren, Sven	smältare	34	16/09	Nosaby, Krist. l.
Alexandersson, Carl Alfred	arbetare	75	21/10	Kråksmåla
Almqvist, Johan Anton	glasblåsare	67	20/01	Skön, Vnrl.
Andersson, Frans Gustaf	inbärare	51	01/01	Algutsboda
Andersson, Johan Albin	glasarbetare	67	07/02	Anderstorp
Andersson, Johan Wilhelm	glasarbetare	54	28/05	Algutsboda
Andersson, Johan Alexis	packare	99	17/07	Älghult
Bergquist, Emil	anfångare	94	02/03	Eda, Värmland
Brauer, Frans Erland	anfångare	71	07/08	Lenhovda
Dahlgren, Julius Adrian	glasblåsare	86	03/05	Hälleberga
Davidsson, Carl Viktor	eldare	74	20/11	Kråksmåla
Ditzler, Per	glasblåsare	55	22/07	
Dorsch, Artur Hugo	glasarbetare	14	30/01	
Dorsch, Erik Ragnar	glasarbetare	11	15/04	Dragsfjärd, Finland
Dorsch, Felix Daniel	anfångare	07	27/01	Dragsfjärd, Finland
Dorsch, Frans Axel Artur	glasblåsare	70	27/04	Åbo, Finland
Dorsch, Olof Edvard	anfångare	09	29/01	Dragsfjärd, Finland
Dorsch, Sven Julius	glasarbetare	85	09/08	Id, Norge
Dreijer, Axel Henrik Valdemar	glasarbetare	84	19/02	Anderstorp

Tab. 1

Personal vid Kronofors Glasbruk

Inflyttad			Utflyttad			Anm.
år	datum	från ort/land	år	datum	till ort/land	
89	17/08	Lenhovda	91	19/06	Ekeberga	
98	22/11	Kråksmåla				
07	30/01	Bjärträ, Vnrl.	10	28/06	Karlstad	
84	19/01	Stockholm	86		Ob	-Kom från 2:a livgardet Stockholm.
91	27/01	Anderstorp				
85	25/05	Steninge				-Attest till Finland 87 3/10 men kvar vid bruket 88. Död 93, 15/10.
22	30/10	Kullafors, Älghult	29		inom socknen	
27	11/05	Glava	27	10/11	Glava	
92	07/02	Lenhovda	96	15/08	Madesjö	
22	16/12	Madesjö	24	06/06	Madesjö	
21	15/11	socknen	30		inom socknen	
84	01/09	Dragsfjärd, Finland	87	27/09	Finland	-Arb. vid Skinnarviks fönsterglasbruk och Rokkala d:o i Finland.
88	16/07	Finland	89			
92	10/11	Madesjö	95	12/11	Långaskruv	
30	03/10	Finland	29	11/06	Finland	
27	11/05	Glava	32	07/10	Högalid, Stockholm	
27	11/05	Glava	28	31/08	Finland	
			31	02/10	Timrå, Vnrl.	
16	13/11	Karlstad	20	06/05	Vissefjärda	-Vid Skinnarvik 1905-15.
27	11/05	Glava	29	11/06	Vissefjärda	
29	30/09	Vissefjärda				
27	11/05	Glava	27	23/12	Finland	
28	24/08	Finland	29	11/06	Finland	-Avförd ur församlingsbok 1930.
31	06/10	Finland				
15	23/12	Hälleberga	16	05/06	Karlstad	
05	18/03	Anderstorp	05	14/06	Bjärträ	
09	17/09	Hälleberga	16	21/01	Dädesjö	

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Efvensson, Johan N:son	glasblåsare	67	05/05	Glava
Ek, Nils Emil	lärling	64	16/04	Eda
Eckfeldt, Georg	glasarbetare	00	09/11	Älghult
Eckfeldt, Ture Edvin Julius	anfångare	77	04/04	Älghult
Ekström, Otto Alfred	glasblåsare	71	22/02	Lenhovda
Eriksson, Axel Julius	glasblåsare	85	06/09	Westfalen
Eriksson, Emanuel	glasblåsare	80	22/01	Tyskland
Eriksson, Erik Kristian	glasarbetare	09	13/11	Glava
Eriksson, Josef Frans A.	anfångare	72	17/10	Witten, Ruhr
Fagerlund, Johan August	glasblåsare	54	05/08	Ekeberga
Fagerlund, Karl Vilhelm	glasblåsare	67	04/11	Ekeberga
Fagerqvist, Johan Konrad	glasblåsare	70	28/03	Älghult
Fagerstrand, Bernhard	glasblåsare	54	18/04	Älghult
Forsman, Johan Axel Alb.	glasblåsare	64	15/02	Glava
Forsman, Olaus	glasblåsare	38	17/09	Forshem, Vgl.
Forsberg, Josef	glasblåsare	61	17/09	Anderstorp
Fransén, Fritz Georg	anfångare	97	12/07	"Kontrolax" Finland.
Fransén, Johan Albert	glasarbetare	94	01/08	Madesjö
Fransén, Johan Peter	glasblåsare	73	18/07	Älghult
Gillberg, Carl Fritiof	sträckare	74	04/02	"Messulig" a), Finland.
Gleisner, Lorens Ludvig	glasblåsare	31	04/06	Ekeberga
Gleisner, Carl Gustaf Leonard	glasblåsare	66	19/04	Nödinge
Gleisner, Ludvig Filip	glasblåsare	64	11/03	Nödinge
Gustafsson, Gottfrid Amandus	glasblåsare	68	10/09	Älghult

Tab. 1

Personal vid Kronofors Glasbruk

Inflyttad			Utflyttad			Anm.
år	datum	från ort/land	år	datum	till ort/land	
03	09/08	Starrkärr	12	11/10	Glava	-Noterad i försam- lingsbok 1917. Död 1919, 4/1.
82	16/04	Lenhovda	82	11/10	Göteborg	
06	06/08	Hälleberga	96	26/05	N. Amerika	-I "Pussen", Kurland 69, Loga, Ryssland 76 -"Utan försvar" 86. -Son till J. P. Fransén -Son till J. P. Fransén. a)-Sannolikt felskrivning för Mustasari, 12 km. n. om Vasa i Finland, där Grönviks fönster- glasbruk låg. -Vid Johanstorp 1860- 62, Surte 1866 och Bromö 1871 -"Arbetsbetyg"
			23	08/10	Svartshult, Älghult	
97	30/11	Långaskruv	00	09/11	Gullaskruv	
27	11/05	Glava	29	23/02	Oxelösund	
27	11/05	Glava	28	27/12	Oxelösund	
27	11/05	Glava	30	01/12	Oxelösund	
95	26/10	Glava	97	24/01	Madesjö	
81	22/12	Lenhovda	85	04/10	Madesjö	
22	16/12	Madesjö	25	22/09	Madesjö	
91	06/10		05	23/07	Algutsboda	
76	02/04	Madesjö	78		Alstermo	
82	16/07	Dragsfjärd	88	28/11	Ob.	
82	16/07	Dragsfjärd	87	19/09	Finland	
86	30/05	Anderstorp	89	02/10	Madesjö	
04	21/10	Berghem, Älgh.	19	25/11	Dädesjö	
04	10/08	Nödinge	16	21/01	Dädesjö	
			94	30/11	Vetlanda	
92	16/06		92	22/06	Vetlanda	
92	16/06		92	20/06	Vetlanda	
13	04/11	Hovgård, Älgh.	20	06/05	Vissefjärda	

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1 forts.

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Gustafsson, Karl Henrik	anfångare	94	19/01	Hälleberga
Gustafsson, Knut Yngve	anfångare	99	24/04	Bjärträ
Gustafsson, Samuel Joh.	smältare	52	31/01	Älghult
Hammargren, Erik Verner	anfångare	95	22/09	Madesjö
Hult, Anders Gustaf	glasblåsare	83	13/06	Åmål
Hult, Bror Allan	sträckare	09	08/09	Karlstad
Hult, Karl Gustaf	glasarbetare	07	07/07	Karlstad
Hägg, Adolf Fredrik	glasblåsare	58	04/01	Anderstorp
Hägg, Fritz Konrad	bokhållare	84	31/10	Anderstorp
Hägg, Carl Edvard	bruksägare	54	04/01	Anderstorp
Isaksson, Oscar Fridolf	anfångare	74	23/02	Älghult
Jakobsson, Johan August	sträckare	00	14/04	Glava
Jakobsson, Karl Emil	sträckare	89	25/12	Glava
Johannesson, Jonas Peter	smältare	41	13/09	Älghult
Johannesson, Johan Gottfrid	sträckare	63	18/11	Älghult
Johansson, Anders	bruksägare	58	08/08	Sjötofta, Vgl.
Johansson, August Teodor	glasblåsare	62	06/09	Nora, Ångermanl.
Johansson, Jonas Peter	sträckare	41	18/09	Älghult
Johansson, Axel Viktor	anfångare	66	10/09	Ekeberga
Johansson, Fritz Ragnar	lägerdragare	03	30/04	Madesjö
Johansson, Johan Albert	synare	71	01/07	Hälleberga
Johansson, Johan Alfred	glasarbetare	75	20/10	Lenhovda
Johansson, Johan Alrik	glasblåsare	80	01/10	Madesjö
Johansson, Johan Edvin	vedkapare	90	01/08	Hälleberga
Johansson, Johan Erik	glasblåsare	44	17/03	Rumskulla
Johansson, Karl Johan	glasarbetare	94	22/05	Silbodal, Värmland

Tab. 1 forts.

Personal vid Kronofors Glasbruk

Inflyttad			Utflyttad			Anm.
år	datum	från ort/land	år	datum	till ort/land	
24	21/01		25	29/10	Glava	-Son till Gottfrid G-n återlämnat attest
13	04/11	Hovgård	18	23/10	Danmark	
19	15/03	Danmark	88		inom socknen	
24	23/02	Madesjö	24	07/06	Madesjö	-Son till C. E. Hägg
27	11/05	Glava	29	17/04	Oxelösund	
27	11/05	Glava	29	24/04	Oxelösund	
27	11/05	Glava	29	24/04	Oxelösund	-Bruksintressent
81	04/12					
91	06/10					
90	18/10	Anderstorp				-Disponent -Son till Jonas Peter Johannesson
90	18/10	Anderstorp	18	20/04	Växjö stadsförs.	
			99	05/08	Madesjö	
27	10/09	Glava	30	09/10	Glava	-Bor i Flygsfors" (97) -Son till Johan Alrik Johansson
27	10/09	Glava	31	11/12	Glava	
93	02/09		01	05/11	Fröseke, Oxleg.	
91	27/01	Bårabyd	19	16/12	Kalmar	-Inflyttad mellan 1875-80.
			86		Ob	
			89		Berghem	
92	10/11	Madesjö	97	23/10	Madesjö	
22	16/12	Madesjö	25	27/01	Madesjö	
26	20/10					
07	01/05	Hälleberga	09	12/11	Hälleberga	
22	16/12	Madesjö	25	27/01	Madesjö	
23	23/10	Krokshult	24	18/11	Flygsfors	
27	16/05	Glava	29	09/01	Oxelösund	

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1 forts

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Johansson, Carl Uno	anfångare	75	04/09	Madesjö
Johansson, Karl Uno	glasblåsare	62	09/03	Älghult
Johansson, Karl Verner	glasarbetare	05	17/02	Älghult
Johansson, Carl Vilhelm	glasarbetare	74	11/08	Torsö
Jonasson, Alfred Knut	anfångare	91	24/02	Älghult
Jonasson, Arvid Herman	anfångare	82	17/03	Älghult
Jonasson, Hugo Teofil	anfångare	87	15/12	Älghult
Jonasson, Viktor Filip	anfångare	84	29/12	Älghult
Carlberg, Johan A.	glasblåsare	97	18/04	Dragsfjärd
Karlsson, Alrik	eldare	74	10/12	Älghult
Carlsson, Axel Edvard	bokhållare	64	08/03	Skänninge
Karlsson, Erik Alb. V.	glasarbetare	99		
Karlsson, Gottfrid	anfångare	76	01/05	
Karlsson, Gustaf	glasblåsare	87	03/06	Älghult
Karlsson, Gustaf Ragnar	glasarbetare	01	03/01	Bjärträ
Karlsson, Johan Alfred	glasblåsare	71	02/11	Madesjö
Karlsson, Johan Sanfrid	snickare	71	22/06	Forshem
Karlsson, John Elis	anfångare	92	19/10	Madesjö
Karlsson, Karl August Teodor	sträckare	76	03/07	Älghult
Karlsson, Carl Alrik Aktin	degelmakare	75	08/04	Älghult
Karlsson, Carl Gottfrid	anfångare	75	25/12	Algutsboda
Karlsson, Carl Theander	glasblåsare	77	10/06	Madesjö

Tab. 1 forts.

år	datum	Inflyttad från ort/land	år	datum	Utflyttad till ort/land	Anm.
98	30/06	Fröseke, Kronogård				–Änkling 1916 9/8.
86	24/09	Id, Norge	88	28/09	Kungälv	–"Betyg till Finland 87, 22/7". I Id låg Öhrs glasbruk.
			28	08/12	Oxelösund	
95	05/03	Hälleberga	95	26/12	Hälleberga	–96, 8/6 erhöill till- stånd att emigrera.
10	04/11	Fröseke, Oxleg.	20	16/08	Karlstad	
05	07/11	Fröseke, Oxleg.	20	20/10	Madesjö	–Blev gbl. före 1917.
08	26/11	Fröseke, Oxleg.	20	20/10	Madesjö	–Blev gbl. före 1917.
05	07/11	Fröseke, Oxleg.	32		Fröseke, Kulla	–Blev gbl. före 1917.
27	11/05	Glava	28	12/09	Oxelösund	–I Raumo, Finl. 1921. Gnassenburg, Tyskl. 1923. Glava 1924.
18	21/11	Madesjö				–Kvar 1932.
90	10/02	Skänninge	90	12/08	Skänninge	
			17	25/07	N. Amerika	
			99	09/09	N. Amerika	
27	11/05	ej angiven	29	27/11	Oxelösund	
92	10/11	Madesjö	21	15/11	Krokstorp	–Var vid bruket 1924. –Ägde 1/8 mtl. i Krokstorp. –Kvar 1932.
21	16/11	socknen				
22	16/12	Madesjö				
01	05/11	Fröseke Enkansgård	04	21/10	Fröseke Enkansgård	
04	21/10	Berghem	12	15/08	Hälleberga	–Vid bruket 1898. Död 1916, 4/6.
95	22/01	Madesjö				–Vid bruket 1898 - avancerade från an- fångare till sträckare och glasblåsare.

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1 forts

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Karlsson, Oscar Gottfrid	glasblåsare	79	15/12	Madesjö
Karlsson, Oscar Ludvig	sträckare	73	18/04	Älghult
Kindblom, Gustaf Adolf	glasblåsare	62	17/01	Båraryd
Kindblom, Reinhold Vilhelm	lägerdragare	93	23/03	Älghult
Creutzer, Julius Martin	anfångare	98	19/07	Glava
Kästel, Emil Vilhelm Valfrid	glasarbetare	70	16/07	Anderstorp
Leo, Albert	glasarbetare	93	28/06	Mustasari, Finland
Lilja, Karl Edvard	glasblåsare	64	28/06	Lenhovda
Liljegren, Johan Peter	glasblåsare	59	29/10	Lenhovda
Lindblad, Frans	sträckare	57	08/01	Torsö
Linde, Fritiof Herman	glasblåsare	69	08/06	Madesjö
Ljung, Knut Yngve	glasblåsare	80	19/03	Ekeberga
Lund, Louis Emil J:son	hyttmästare	62	04/05	Anderstorp
Lundqvist, Ernst Viktor	bruksinspekt.	38	07/08	Gävle
Merkel, Alfred Fredrik	glasblåsare	62	08/10	Stavnäs, Värmland
Merkel, Albin Frans Amandus	anfångare	86	18/07	Steninge, Halland
Merkel, Carl Ivar	packare	96	09/06	Finland
Merkel, Georg Gotthard V.	anfångare	89	16/12	Madesjö
Modig, Sven Magnus	smed	56	13/08	Kråksmåla
Modig, Johan Alfred	smed	86	04/01	Älghult
Nilsson, August Einar	anfångare	63	30/04	Glava
Nilsson, Karl Gustaf	glasblåsare	54	22/06	Kråksmåla
Nording, Axel Henrik Teodor	förvaltare	82	18/09	Bjärträ
Petersson, August	smältare	40	04/02	Lemnhult
Petersson, Karl August	glasblåsare	55	28/12	Älghult

Tab. 1 forts.

Personal vid Kronofors Glasbruk

Inflyttad			Utflyttad			Anm.
år	datum	från ort/land	år	datum	till ort/land	
98	12/08	Madesjö	99	02/12	Hofgård	-I Starrkärr låg Nols glasbruk. -I Älghult från 1893. Död 1909, 5/7.
10	08/12	Hofgård	11	12/10	Helsingör	
96	15/12	Berghem	01	11/11	Starrkärr	
			16	27/10	Båraryd	
27	08/11	Glava	29	11/12	Glava	-I Grava låg Fors-haga fönsterglasbruk.
91	27/01	Anderstorp	91	18/07	Grava	
08	02/05	Finland	09	19/08	Finland	-Vid Öhrs glasbruk, Norge 1884. Madesjö 1886
82	18/10	Lenhovda	85	04/10	Madesjö	
81	26/11	Lenhovda	82		Björkå	
87	29/10	Madesjö	95	17/08	Sandö	-Återlämnat attest 99, 13/10. Kvar 1932
89	17/08	Glava	90	06/09	Glava	
94	25/04	Bjärträ	96	23/05	Finland	
27	23/05	Glava				-H. Anna Ottilia Zeitz f. 52, 18/10 i Preussen.
24	21/01	socknen	28	08/09	Arboga	
81	04/12	Gävle	84	20/10	Madesjö	
96	16/10	Björkå				-I Forshaga 1892.
06	16/10	Bjärträ	16	13/11	Hovgård	
			16	09/05	Dädesjö	
06	16/10	Bjärträ	21	05/01	Vissefjärda	
85	11/01	Kråksmåla	87		Fröseke Kronog.	
18	01/11	socknen				
93	28/11	Glava	98	16/07	Karlstad	
75	28/11	Kråksmåla	86	12/11	Kråksmåla	
22	19/09	socknen	30		socknen	
75	28/11	Kråksmåla	78		Rydefors, Älghult	
			77	16/11	Kalmar	

Personal vid Kronofors Glasbruk

Tab. 1 forts.

Namn	Yrke	Födelse		
		år	datum	ort/land
Ridell, Bror Valdemar	glasarbetare	04	07/11	Asarum
Rosqvist, Gustaf Hjalmar	glasblåsare	81	09/08	Älghult
Rosqvist, Carl Reynold	smältare	80	02/02	Älghult
Rystedt, Karl Johan	glasblåsare	74	09/06	Madesjö
Rystedt, Oskar Henrik	eldare	98	19/01	Madesjö
Sand, Karl Johan	glasblåsare	54		Lemnhult
Sandberg, Karl August	kamrer	74	25/07	S. Sandsjö
Sander, Karl Vilhelm	sträckare	98	02/04	Kråksmåla
Signell, August Leander	vedkapare	87	09/02	Älghult
Simon, Josef	glasblåsare	42	23/12	Gevoy, Frankrike
Slätman, Carl August	glasblåsare	79	17/12	Madesjö
Sporre, Harry Robert	glasblåsare	90	24/03	Steninge, Halland
Storm, Johan Edvard	glasblåsare	82	05/01	Finland
Ståhl, Johan Gunnar	anfångare	85	13/09	Karlskoga
Svensson, Ernst	eldare	90	04/07	Slätthög
Svensson, Karl Gustaf	glasblåsare	84	12/02	Id, Norge
Säf, Frans Johan J:son	eldare	67	13/10	Madesjö
Sötterman, Knut Jakob	anfångare	05	25/07	Glava
Vollmer, Harald Robert	anfångare	95	30/05	Bjärträ
Zeitz, Arthur Gotthold Ferdinand	bruksägare	53	23/12	Preussen
Zeitz, August	hyttmästare	26	18/01	Königsberg
Österberg, Carl	sträckare	76	18/01	Oscars förs. Sthlm.
Österberg, Oscar	glasarbetare	98	13/11	Madesjö
Österberg, Ruben	glasarbetare	95	20/12	Madesjö
Österberg, Valfrid	glasarbetare	99	15/11	Madesjö

Tab. 1 forts.

Personal vid Kronofors Glasbruk

Inflyttad			Utflyttad			Anm.
år	datum	från ort/land	år	datum	till ort/land	
31	09/01	Asarum	31	09/05	Asarum	
01	05/11	Krokshult	19	05/05	Glava	–Från Krokshult soldat- torp n:o 37.
			20	22/04	Vissefjärda	–Not. i församlingsbok 1911–16.
22	16/12	Madesjö	26	29/09	Madesjö	
22	16/12	Madesjö	24	13/12	Amerika	–Son till föregående.
77	06/02	Lemnhult	80	07/04	Lemnhult	–I Lemnhult låg Haga glasbruk.
18	03/12	Madesjö	19	08/07	Hälleberga	
27	03/11	Karlstad				–Kvar i Kronof. 1932.
19	03/11	socknen	24	21/10	Kulla, Älghult	
89	17/08	Bjärträ	90	06/05	Annerstad	
99	02/11	Långaskröv	20	20/10	Madesjö	–Från soldattorp n:o 2 (u. Långaskröv Södregård) arrenderat av fadern Johan A. Samuelsson.
22	28/10	Hälleberga	24	06/06	Madesjö	
07	28/01	Finland	09	19/08	Finland	
27	16/04	Glava	29	07/01	Glava	
27	08/11	socknen				
27	11/05	Glava				–Kvar i Kronof. 1932.
06	11/08	Madesjö	08	17/10	Madesjö	
27	11/05	Glava	28	18/08	Glava	
27	11/05	Glava	28	06/12	Oxelösund	
81	24/04	Steninge				–Vid Sandö 78, Steninge 80–81.
81			82	22/11	Göteborg, Carl Johan	–Vid Sandö 58–62. H. Wanda Baerman f. 29, 2/6 Posen, Polen.
00	19/10	Madesjö	14	31/07	Madesjö	–Ägde lägenh. Östraberg.
00	19/10	Madesjö	14	31/07	Madesjö	–Son till Carl Österberg.
00	19/10	Madesjö	14	31/07	Madesjö	–Son till Carl Österberg.
00	19/10	Madesjö	14	31/07	Madesjö	–Son till Carl Österberg.
24	01/03	Madesjö	25	17/12	Madesjö	

Kronofors Glasbruk 1875-1923

Tab. 2

ÅR	ARBETARE			TILLVERKNING buteljer antal tusen	VIKT ton	VÄRDE tusental kronor
	m ö. 18 år	kv u. 18 år	sa			
1875	7	9	16	300		14,0
1876	14	6	20	300		15,0
1877	13	8	21	200		08,3
				fönsterglas kistor/lådor:		
1881	15	3	18	ej angivet		12,5
1882	19		19	ej angivet		24,2
1883	16		16	3.000		39,0
1884	15	3	18	ej angivet		30,0
1885	16	3	19	2.500		25,2
1886	16	2	18	2.112		21,1
1887	11		11	1.958		19,6
1889	17	3	20	1.222		10,4
1891	15	4	19	3.409		24,9
1892	30 2	9	41	4.444		40,0
1893	19	6	25	4.978		44,8
1894	19	7	26	3.840		30,7
1895	23	3	26	5.410		45,3
1896	19	7	26	4.000	240,0	36,0
1897	18	8	26	5.873	293,7	55,0
1898	20	8	28	6.148	290,0	63,8
1899	17	8	25	4.760	238,0	54,2
1900	20	4	24	6.556	312,2	68,7
1901	23	5	28	7.200 a)	360,0	62,0
1902	26	5	31	5.670	283,5	70,2
1903	21	7	28	5.918	280,0	71,0
1904	21	4	25	5.793	347,6	75,3
1905	22	3	25	6.000	360,0	75,0

Tab. 2

Kronofors Glasbruk 1875-1923

SKATT ägarnas bevillningstaxerade inkomst i tusental kronor	VIKT per låda fönster- glas i kg.	NOTERING
1,0		
1,5		
2,0		
6,0		
6,0		
5,0		
6,8		
3,0		
7,8		
10,3		
	1,0	
	1,5	
	2,0	
	6,0	
	6,0	
	47,6	
	50,0 a)	a) = beräknat antal, resp. vikt.
	50,0	
	47,3	
	60,0	
	60,0	

Kronofors Glasbruk 1875–1923

Tab. 2 forts.

ÅR	ARBETARE m ö. 18 år	TILLVERKNING fönsterglas kistor/lådor	VIKT ton	VÄRDE tusental kronor
1906	29	7.577	378,9	106,1
1907	34	9.275	556,0	130,0
1908	34	9.000	405,0	103,5
1909	34	ej ang.	500,0	120,0
1910	34	10.309	618,5	123,7
1911	34	11.450	572,5	126,0
1912	34	11.874	593,7	154,4
1913	34	11.600 b)	580,0	150,8
1914	34	9.900	495,0	138,6
1915	28	11.706	585,3	168,7
1916	36	12.254	612,7	234,9
1917	37	6.410	320,5	211,5
1918	37	4.902	245,1	250,6
1921	50	2.610	130,5	50,4
1922	46	12.296	614,8	270,5
1923	54	11.660	583,0	242,0

Källa: Kommerskollegii fabriksstatistik. RA.

Anm. Fr.o.m. 1924 förvaras uppgifterna i statistiska centralbyråns arkiv. Råmaterialerna bereddes i ett vattendrivet krossverk (stamp). Antalet hkr varierade och uppgick 1887 till 20. År 1900 redovisades ett vattenhjul om 10 hkr. 1915 ett d:o om 15 hkr. Under början av 1920-talet hade bruket 4 st elmotorer om summa 40 hkr. Under 1800-talet hade ugnen 6 deglar. Dessutom fanns 1 tempererugn, fr.o.m. ombyggnaden till fönsterglasbruk. Fr.o.m. 1881 tillkom 1 st sträckugn samt senare 2 drummelugnar. Därtill kom kyl- och torkugnar. T.o.m. 4 september 1917 drevs bruket av Johansson & Hägg. Då överläts bruket med underlydande hemman jämte kraftstation till disponenterna A. Sjöstrand i Steninge och H. Ziegler i Karlstad. I köpet ingick gröda, inventarier och lager. Priset bekantgjordes ej och tillträdet skedde genast (jfr. Smp. fredag den 5. 10. 1917).

Tab. 2 forts.

Kronofors Glasbruk 1875–1923

SKATT ägarnas bevillningstaxerade inkomst i tusental kronor	VIKT per låda fönster- glas i kg.	NOTERING
10,5	50,0	
12,2	59,9	
2,1	45,0	
3,8		
10,2	60,0	
3,7	50,0	
23,2	50,0	
28,6	50,0	
	50,0	
42,6	50,0	b) fr.o.m. 1913 har lådantalet beräknats efter en vikt av 50 kg/ låda à 10 kvm.
51,2	50,0	
24,2	50,0	
ej ang.	50,0	
ej ang.	50,0	
ej ang.	50,0	
ej ang.	50,0	

Källor till "Personal vid Kronofors Glasbruk" på sidorna: 60–71

Älghults husförhörlängder för åren:

1875–1879, 1880–1888, 1889–1893, och 1894–1898

(Mikrofilm hos landsbiblioteket i Växjö). Original i VLA.

Älghults församlingsböcker för åren:

1899–1904, 1905–1910, 1911–1916, 1917–1923 och 1924–1932.

(Hos pastorsämbetet i Älghult).

För vänligt tillmötesgående att låta mig ta del av de sistnämnda tackar jag kyrkoherde Evert Hedin.

**Leveranser till Förenade Fönsterglasbrukens AB
1903–1912 Tab. 3**

ÅR	KRONOFORS			HOFGÅRD		
	lådor	t. kr.	kr/låda	lådor	t. kr.	kr/låda
1903	3037	36,4	12:00	3380	42,1	12:94
1904	6172	80,2	12:99	4569	59,7	13:06
1905	6831	94,2	13:79	6821	91,4	13:41
1906	6438	95,8	14:87	8161	109,4	13:41
1907	8760	124,1	14:16	8236	111,5	13:54
1908	7650	101,9	13:31	7941	102,6	12:92
1909	9172	118,9	12:96	7762	97,0	12:50
1910	10521	138,1	13:13	8609	109,2	12:68
1911	10646	135,9	12:76	8793	106,8	12:14
1912	11176	159,2	14:25	konkurs		
Summa:	80403	1084,7		64272	829,7	
Medeltal:	8040	108,5		7141	83,0	

År	Summa 5 st. smålandsbruk		Bolagets alla bruk		5 st. smålandsbruk	
	lådor	tkr	lådor	tkr	% av ant. lådor	% av värde
1903	19800	244,3	91903	1221,9	21,5	20,0
1904	48446	605,6	118345	1603,3	40,9	37,8
1905	49093	664,8	140595	2025,1	34,9	32,8
1906	40146	567,3	149448	2246,0	26,9	25,3
1907	43350	607,4	147506	2206,6	29,4	27,5
1908	38278	501,5	140076	1969,6	27,3	25,5
1909	45456	582,9	134875	1824,3	33,7	31,9
1910	49087	643,5	144861	1992,4	33,9	32,3
1911	52039	665,3	146604	1947,5	35,5	34,2
1912	42077	594,8	152638	2252,2	27,6	26,4

Källa: Bearbetning av E. H. Fagerström, Förenade Fönsterglasbrukens AB, 1903–1912. Stockholm 1913.

**Leveranser till Förenade Fönsterglasbrukens AB
1903–1912 Tab. 3**

FLYGSFORS			GULLASKRUF			ORREFORS		
lådor	t. kr.	kr/låda	lådor	t. kr.	kr/låda	lådor	t. kr.	kr/låda
3879	46,8	12:06	3402	44,0	12:94	6102	75,0	12:29
9014	117,2	13:00	12814	157,9	12:32	15877	190,6	12:00
12563	174,5	13:89	11063	143,0	12:93	11815	161,7	13:68
9707	137,7	14:18	9838	137,5	13:97	6002	86,9	14:49
9003	129,6	14:39	8504	116,0	13:64	8847	126,2	14:27
8160	106,3	13:03	7412	96,5	13:02	7115	94,2	13:24
11693	147,6	12:63	8888	111,6	12:56	7941	107,8	13:57
9214	120,6	13:09	12449	159,2	12:79	8294	116,5	14:03
12170	154,7	12:71	9597	117,9	12:28	10833	150,0	13:84
11956	166,0	13:88	7829	103,6	13:24	11116	166,0	14:94
97359	1301,0		91796	1187,2		93942	1274,8	
9736	130,0		9180	118,7		9394	127,5	

Noter:

Ägare och ledning:

- 1) Hägg, ÄK 1967 sid 97.
- 2) Karlsson, ÄK 1948 sid 45
- 3) Inkomsttaxeringslängd för Älghult 1875, 1876.
- 4) Husförhörlängd, Älghult 1875–1879 under Kulla Skattegård.
- 5) Jämför Glas vid Hallands kust (Steninge) sid 50.
- 6) Fogelberg, ÄK 1960 sid 168. Smp. 1888 17/7
- 7) Länsstyrelsen i Kronobergs läns arkiv. Brevkonceptbok 1888 med avisering 6/7 om auktion å Kronofors Glasbruk samt i d:o vol. under 7. 5. nr. 901 KB till kronofogden i Uppvidinge. VLA.
- 8) Karlsson, ÄK 1948 sid 46. Se även hfl. Älghult 1889–1893 samt tab. 1.
- 9) Hägg, ÄK 1967 sid 100. Densamme i Smp. 1948 20/9. "Kring glasblåsaren i Kronofors",
- 10) Albin Ahlin, Orrefors, mars 1918 till EHF, EHFA, SMA.
- 11) Anf. konkursakt 1921: 323, SSA, samt handlingar ang. d:o konkurs, GGA, FVA.

Personalen:

In- och utflyttningar

- 1) Framställningen baserad på bearbetning av hfl. för Älghult 1875 ff. Se även Karlsson, ÄK 1948 sid 50.
- 2) Disponent Thorsten Weinbergs korrespondens, serie E. 1924–25 med brev från Axel Nording, Kronofors 1924 26/5 och hösten 1925. GGA. FVA.
- 3) D:o 1928. Ibem.
- 4) SmF 1932 16/1.

Arbetsförhållanden

- 1) Arbetarskyddskommittén 1891. Bunt 14. RA. De inkomsttaxerade glasblåsarlönerna vid Kronofors låg 1885–87 oförändrat på 800 kr per år och blåsare men sjönk därefter och uppgick 1889–90 till endast 500 kr. Under resten av 90-talet varierade genomsnittslönen mellan lägst 700 kr 1891/92 och högst 1.083 kr 1898. Efter en tillbakagång 1900 var förändringarna ganska små fram till 1906, då en höjning med 20% noterades. Bakgrunden härtill var en produktionsökning med 12,6% av antalet lådor. Däremot motsvarades den betydande produktionsökningen 1907 (året efter den Sjöstrandska utredningen) inte av någon ökad genomsnittsför-

tjänst, som i stället sjönk med 10%. Anledningen härtill kan inte närmare belysas. En än större sänkning med hela 27% inträffade 1910. I detta fall kan man skönja ett samband med kvalitetsutfallet.

Disponenten framhöll att en stor export av utskottsglas skett under hösten (jfr. s. 47). Mellan 1911 och 1912 steg genomsnittslönen med närmare 21% och fortsatte att stiga med 7% 1913, då den uppgick till 2.212 kr, vilket var nära nog en fördubbling jämfört med 1901.

Se inkomsttaxeringslängder 1885 ff i länsstyrelsens för Kronobergs län arkiv. VLA.

2) Hägg anf. art. Smp. 1948 20/9

3) Smp. 1952 15/3 f. glasskäraren Arvid Jonsson, Berghaga, Fröseke, 70 år.

4) Uppgifter om arbetslöner under 1890-talet i verif. t. Uppvidinge fögderis specialräkningar i KA samt för 1875–78, 1882, 1884–1914 i inkomsttaxeringslängd för Älghult. Kronobergs länsstyrelses arkiv. VLA.

5) Karlsson anf. art. i Glasbruksminnen 1944 sid 49 f.

6) Anders Johansson (cit. AJ) 1916 18/4 t. EHF. EHFA. SMA. Om avtalet se Grovarb. 1916:1 sid 4–5 samt MNFPK 1916:3 § 4.

7) Thorsten Weinberg anf. korresp. GGA. FVA.

8) Karlsson, ÄK 1948 sid 49 f.

9) Barometern 1987 16/2. Linnea Gustavsson om barndomen i Fröseke.

Kronobergaren 1948 22/8 "Minnesstaty rest i Fröseke över fönsterglasblåsaren".

Fackföreningar m.m.

1) AJ 1908 5/5 resp. 18/1 t. EHF. EHFA. SMA.

2) AJ 1915 8/3 t. dens. Ibem. Om strejken vid Hovgård se Smp. 1915 28/4.

Den berodde på att arbetarna, som hade ackord, vägrade att öka prestationerna från 40 till 50 valsar per dag, varvid 2 man avskedades.

3) Hägg "Kring glasblåsaren". Smp. 1948 20/9.

4) Ibem.

Brukets ekonomi:

1) Karlsson, ÄK 1948 sid 45.

2) Hägg, ÄK 1967 sid 98.

3) Fogelberg, ÄK 1960 sid 168 f. och där anf. konkursakt.

4) Hägg, ÄK 1967 sid 99.

5) AJ t. EHF. 1908 4/12 EHFA. SMA.

6) Widar Weinberg t. brodern Thorsten W., Glava. Anf. ser. E. GGA. FVA.

7) Svenska Fönsterglasbrukens räkenskaper. Ibem.

8) Anf. konkursakt 1921. SSA.

9) Jfr. AK:s prot. 1926 nr. 19 med yttrande av bl.a. hr Olovsson, Västerås.

Byggnader, ugnar och inventarier:

- 1) Uppgifter ur kommerskollegii fabriksstatistik. RA.
- 2) Se anf. brandförsäkringshandlingar hos Scandia, Norrköping.
- 3) Hägg, ÄK 1967 sid 100. 1969 sid 18, 22 f. Om Kjellanders ugn se Smp. 1896 23/11 "Industriellt".
- 4) Karlsson, ÄK 1948 sid 48. Se även Kronobergaren 1948 22/8 "Minnesstaty rest...".
- 5) Se 1:e provinsialläkarens årsberättelse, 1906.
- 6) AJ 1912 8/5 t. EHF. EHFA. SmA.
- 7) Anf. konkursakt 1921, SSA. Se även skr. från Svenska Fönsterglasbrukens borgenärer 1921 27/4 samt avtal mellan konkursboet och Sv. Fönsterglasbrukens arrende AB 1921 30/9 i GGA. FVA. Se även värdering av Edvard Strömberg 1922. Kronofors mapp i SmA.
- 8) Bruksförvaltare A. Nording 1927 17/11 t. Glava. Anf. serie E. GGA. Se Fogelberg a. a. GLT. 1964:6 sid 143.
- 9) Ibm. sid 44.
- 10) Disponent J. Weidow, Alstermo 1975 15/2 t. T. Fogelberg.

Bränsle och råmaterialier:

Bränsle:

- 1) AJ 1916 18/4 rapport t. EHF. EHFA. SmA.
- 2) Karlsson, ÄK 1948 sid 47. Hägg, "Kring glasblåsaren..". Smp. 1948 21/9.
- 3) Se kom. koll. statistiska byrån, Kronobergs län 1922. RA. Hägg ÄK. 1969 sid 19.

Råmaterialier. Kommunikationer:

- 1) AJ anf. rapport 1916 18/4. I detta sammanhang kan nämnas att Sandö glasbruks deglar rymde totalt 710 kg. (därav ca 665 kg mäng och 45 kg skärv) och att man därav fick 635 kg smält glas och 445 kg renskuret glas. Förvaltare Enar Weinberg, Sandö 1913 5/11 t. EHF. EHFA. SmA.
- 2) Bruksförvaltare A. Nording 1928 9/3 t. Glava. Thorsten Weinberg korrespondens. 1928. Ser. E. GGA. FVA.
- 3) AJ 1909 3/10 t. EHF. EHFA. SmA. Linnea Gustavsson i Barometern 1987 16/2.
- 4) Karlsson, ÄK 1948 sid 47. AJ 1904 30/12 t. EHF.

Produktion och marknader. Försäljningsorganisation:

- 1) Hägg, ÄK 1967 sid 100.
- 2) Fogelberg, ÄK 1960 o. däri anf. konkursakt rör Arthur Zeitz 1888.

- 3) Se Skandinavisk handel etc. 1894 sid 144.
- 4) Hägg, ÄK 1967 sid 101.
- 5) AJ t. EHF. 1904 26/11, 30/11 EHFA. SmA.
- 6) Angående priser och dimensioner se t.ex. Flygsfors och Kronofors glasbruks pris-kuranter, tr. Kalmar 1901. Jämför även Karlsson a.a. i Glasbruksminnen 1944 sid 51. EHF 1905 14/4 t. AJ med omnämnande att Severin Dahlberg i Stockholm anmärkt på Kronofors glas. Under den första tiden av Förenade Fönsterglasbrukens verksamhet (1903 t.o.m. mars 1905) svarade Kronofors för sammanlagt 4,5% av leveranserna till bolaget. Se EHF. t. disponent Zeigler, Karlstad 1905 6/5. EHFA. SmA.
- 7) EHF. 1903 27/3 t. kapten Ziegler, Karlstad med citat ur brev 9/3 från Johansson & Hägg, Kronofors. EHFA. SmA.
- 8) AJ 1906 22/9 t. EHF. Ibm.
- 9) AJ 1908 10/6 t. EHF. Den sistnämnde 1908 18/11. AJ 1908 4/12 t. EHF. Ibm.
- 10) Jfr. tabell 2.
- 11) AJ 1908 25/11, 1909 11/8 t. EHF. EHFA. SmA.
- 12) EHF. 1910 18/2. AJ 1910 3/12, 1911 23/5. Ibm.
- 13) GGA. FVA.
- 14) AJ 1912 17/9 t. EHF. EHFA. SmA.
- 15) Smp. 1915 22/3. Priset på fönsterglas ytterligare höjt.
- 16) Widar Weinberg, Hovgård 1918 15/7 t. Thorsten Weinberg, Glava. Anf. serie F. GGA. FVA.
- 17) Anf. konkursakt 1921:323 SSA.
- 18) Fogelberg a.a. GLT. 1964:6 med däri anf. källor.
- 19) Thorsten Weinberg, Glava 1924 6/5. Serie F. GGA. FVA.
- 20) Framställningen bygger på Fogelberg GLT. 1964:6 sid 143 f.

Brukets ställning inom branschorganisationen.

Förändringar i konkurrenssituationen:

- 1) Om bolagets bildande se EHF. 1902 2/12 t. "Broder Ernst". EHF brevkopia. EHFA. SmA. Se även Sjöstrand A. och Andersson E. Utredning av tillverkningen m.m. vid de Förenade Fönsterglasbruken. GGA. FVA. 1902 28/12 sände EHF. utdrag ur protokoll vid styrelsesammanträde med Förenade Fönsterglasbrukens AB 1902 20/12 t. Johansson & Hägg, Kronofors. Anf. brevkopia EHFA.
- 2) Se anf. utredning 1906 i GGA. Framställningen bygger f.ö. på Fogelberg T. Ur den svenska fönsterglasindustrins historia etc. i GLT. 1954-1955, samt Fagerström a.a. 1913 och bearbetning av Gullaskrufs Glasbruks bokföring 1904-06. Efter brukets nedläggning 1983 har delar av dess arkiv överlämnats till SmA. Läget under 1920-talet redovisas i NFPK:s meddelanden n:o 11, 12 år 1925. Läget 1920-21 se Affärsvärlden 1920 26/5 sid 1714, okt-dec sid. 4160, 1921 jan-mars sid. 202, 896, okt. sid. 2615. Se vidare om fönsterglasindustrin och det allmänna ekonomiska läget. FDP. 1921 21/2 "Motion om höjda industritullar, 14/5 (Fönster) glasbruksarbetarna

- uppvakta handelsministern" samt 4/8 "Nytt avtal vid Emmaboda fönsterglasbruk"
- 3) KIK. 1926 21/4 "Uppgörelse vid fönsterglasbruken". Riksdagstrycket anf. motio-
ner och protokoll 1926, NVBL. 16/6, 15/10 1927.
- 4) NVBL. 1927 25/2 "Driftomläggning vid Emmaboda", 15/6. I konkurrens med
Belgien, 7/10 Fönsterglasbruken reducera lönerna.
- 5) IbM. 1927 16/11, 14/12.
- 6) IbM. 1928 7/1, 9/1 och 13/1.
- 7) IbM. 1928 7/3.
- 8) IbM. 1927 2/3 "Fönsterglasarbetare i en svår situation". Signatur O.K.

Källor: otryckta:

Arkivarie Torbjörn Fogelberg, Hovmantorp:

Brev från disponent Jarl Weidow, Alstermo, 1975 15/2.
Direktör Ernst Hjalmar Fagerströms lagerrapporter från Förenade Fönsterglas-
bruken.

Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad:

Glava Glasbruks arkiv:

Serie E: Ankomna brev (med brev till disponent Thorsten Weinberg samt spridda
koncept till hans utgående skrivelser 1918, 1924, 1925, 1928).
Serie F: Handlingar rörande AB Svenska Fönsterglasbrukens konkurs 1921 (med
uppgift om Kronofors 1919 och 1922).
Handlingar rörande Fönsterglasbrukens Försäljnings AB 1928–1936
(styrelseprotokoll jämte bilagor).

Landsarkivet i Vadstena:

Länsstyrelsens i Kronobergs län arkiv:

Inkomsttaxeringslängder 1875, 1876 samt 1885–1914.
Konceptbrevbok 1888.

Uppvidinge häradsrätts arkiv:

konkursakt 1888 n:o 43. Glasfabrikanten Arthur Zeitz i Kronofors.
Ålghults kyrkoarkiv: husförhörslängder 1875–1898.

Pastorsämbetet i Älgshult:

Församlingsböcker 1899–1932.

Riksarkivet i Stockholm:

Kommerskollegii arkiv:

Årsberättelser för fabriker: Ser. 4. Landet. Kronobergs län 1875–1895.
Avd. för näringsstatistik: Fabriker och hantverk. Kronobergs län 1896–1918.

Kommerskollegii arkiv forts:

Statistiska byrån. Primärmaterial från fabriker. Kronobergs län 1919–1923.
1891 års arbetarskyddskommittés arkiv. Bunt 14. Inkomna uppgifter från arbets-
givare inom sten- lergods- och glasindustrin.
Kammararkivet: Verifikationer till Uppvidinge fögderis specialräkningar 1891,
1892, 1893, 1894, 1896, 1897 samt 1899.

Scandiakoncernens centralarkiv, Norrköping:

Brandförsäkringshandlingar för Kronofors 1891. Nr. 10.381.

Smålands museums arkiv, Växjö:

Direktör Ernst Hjalmar Fagerströms arkiv:

Korrespondens med bruksägare Anders Johansson, Kronofors m.fl.
Foton, handlingar och tidningsurklipp rörande Kronofors.

Stockholms stadsarkiv:

Svenska Fönsterglasbrukens AB:s konkursakt 1921.

Tryckta källor och litteratur:

Affärsvärlden 1920, 1921.
Emmaboda Glasverk 1934–1959. Red. Jan Erik Anderbjörk. Växjö 1959.
Fagerström, E. H. Förenade Fönsterglasbrukens AB 1903–1912. Stockholm 1913.
Fogelberg Torbjörn. Den manuella fönsterglastillverkningens sista verksamhetsår
och nedläggande i Älgshult. Glasteknisk Tidskrift 1964:6. Växjö 1964.
Fogelberg Torbjörn. Glasbruk och konkurser. Ur Älgshults industriella historia under
1880- och 1890-talen. Älgshults Krönika 1960.
Fogelberg Torbjörn. Glava fönsterglasbruk/Värmländska glasbruk V. Småskrifter
utgivna av Värmlands museum 5. Karlstad 1963.
Fogelberg Torbjörn. Sandö Glasbruk 1750–1928. Ett bidrag till Ådalens industriella
historia. Sundsvall 1968.
Fogelberg Torbjörn. Ur den svenska fönsterglasindustrins historia under 1800-talets
slut och tiden t.o.m. första världskriget/Glasteknisk Tidskrift 1954–1955.
Växjö 1954, 1955.
Förste provinsialläkarens årsberättelse för hälso- och sjukvården i Kronobergs län
1906. Växjö 1906.
Glas vid Hallands kust. Historik om Steninge Glasbruk 1873–1917. Halmstad 1989.
Glasbruksminnen berättade av svenska glasarbetare. Red. Jan Erik Anderbjörk,
Smålands museums skrift n:o 3. 2:a upplagan. Växjö 1944. Häri: Karlsson, Oscar.
En fönsterglasblåsares minnen.
Grovarbetaren: 1915 sid 73–74. Organisationsförhållanden inom fönstergl. industrin.
Grovarbetaren: 1916:1 sid 4–5 Fönsterglasindustrins riksavtal.

Tryckta källor och litteratur forts:

Hägg, Fritz. En epok i Kronoforsbrukets historia. Älghults Krönika 1969.
Hägg, Fritz. Mera om Kronofors Glasbruk. Älghults Krönika 1967.
Karlsson, Oscar. Kronofors fönsterglasbruk. Älghults Krönika 1948.
Meddelanden från Nordiska Fönsterglasbrukens Permanenta kommitté:
n:o 3 sept. 1913, n:o 5 febr. 1920, n:o 11 1925 samt n:o 12 1925.
Riksdagstrycket:
Motioner i FK 1926 nr 130 (angående höjning av tullen å fönsterglas).
AK:s protokoll 1926 nr. 19 (angående höjning av tullen å fönsterglas).
FK:s protokoll s.d. angående dito.
Skandinavisk Handel, Industri och Export. Sverige, Stockholm 1894.

Tidningar:

Barometern 1987
Kronobergaren 1948
Folkets Dagblad-Politiken 1921
Kalmar läns Kuriren 1926
Nya Växjöbladet 1927, 1928
Smålands Folkblad 1932
Smålandsposten 1888, 1900, 1915, 1917, 1948, 1952

Förkortningar:

AJ = Anders Johansson
EHF = Ernst Hjalmar Fagerström
EHFA = densammes arkiv
FVA = Föreningen Värmlandsarkiv
FDP = Folkets Dagblad-Politiken
GGA = Glava Glasbruks arkiv
GLT = Glasteknisk Tidskrift
KIK = Kalmar läns Kuriren
MNFPK = Meddelande från Nordiska Fönsterglasbrukens permanenta kommitté
NVBI = Nya Växjöbladet
RA = Riksarkivet
SmA = Smålands museums arkiv
Smp = Smålandsposten
VLA = Landsarkivet Vadstena
ÅK = Älghults Krönika

Torbjörn Fogelberg

Amanda och Emil Lund

Min mormor hette Amanda. Hon var värmländska och född 1867. Mormor och hennes familj hade via ett fönsterglasbruk i Sandö vid Ångermanälven kommit till ett fönsterglasbruk i Ryssland. Där var det dåliga tider, så familjen flyttade efter en kort tid till Skinnarvik, Björkeboda i Kimito kommun nära Åbo i Finland. Där blev fadern glasblåsare. Han var av vallonsläkt och hette Anders Peter Carlberg. Mormors mor hette Maria. När Carlbergs senare återvände till Sverige, stannade mormor och hennes bröder kvar i Finland. Föräldrarna köpte en gård i Sibbenebyn nära Glava i Värmland. De vilar på Glava kyrkogård.

Morfar, Emil Lund, var smålänning och fem år äldre än mormor. Som vuxen kom han från Anderstorps socken i Jönköpings län till glasbruket i Skinnarvik. Han blev där hyttmästare. Finska lärde han sig aldrig, men befolkningen var till övervägande del svensktalande.

Mormor och morfar fick sönerna Georg 1889 och Johan 1892 samt min mor, Engla 1895. Hon fick sitt namn efter en moster som bodde i Värmland. Sönerna förblev ogifta men fick se sig om i världen. Redan som unga reste de först till Sverige. De bodde och arbetade i Gislaved, där morfar hade sina släktingar. Efter en kort tid begav sig Georg till Amerika. I juli 1913 skrev han till sina föräldrar i Skinnarvik, att han var på väg till North Dakota.

Georg Lund fick sin försörjning på sjön. Som övermaskinist korsade han de stora haven. Kontakterna med de anhöriga var mycket sparsamma. När brodern sökte efter honom, fick han reda på, att Georg insjuknat i malaria och dött. Det var på trettioalet. Mitt enda minne av Georg är ett fotografi från ungdomsåren. Där kan jag se att han var lik morfar, lång och smal och mustaschprydd.

Johan Lund var mer lik sin mamma. Även han utvandrade till Amerika. Johan hade ett företag i Sacramento, Californiens huvudstad. I sitt nya hemland kallade han sig John. Han var av spendersam läggning och skickade ofta hem paket till oss. Det kunde vara dyrbara klockor och andra fina presenter. Under andra världskriget sände han hem kaffe. Särskilt minns jag en vacker rökrock som morfar fick och amerikanska skjortor.